

ÅRSTIDSBREVE

A close-up photograph of a young child with dark hair and light-colored eyes. The child is wearing a large, shiny gold paper crown and a pink fabric hood that covers their head and ears. Their hands are held up to their mouth, with fingers slightly spread. The background is a warm, yellowish wall with a small framed picture on the left and a pink curtain on the right.

for steinerbarnehagene i Norge
vår 2008

Årstidsbrevet

aarstidsbrevet@hotmail.com

utkommer med fire nummer hvert år og utgis av

Forbundet Steinerbarnehagene i Norge.

E-mail: forbundet@steinerbarnehagene.no

Sekretær: Grete Gulbrandsen, telefon: 957 23 918 (mandag).

www.steinerbarnehagene.no

Redaksjon:

Styret i Forbundet Steinerbarnehagene i Norge.

Årstidsbrevet henvender seg til forbundets medlemmer med informasjon. Det skal være en felles arena til drøfting av faglige spørsmål og er tenkt for alle med interesse for steinerpedagogikk i førskolealderen og emner som har med oppdragelse å gjøre.

Årstidsbrevet baserer seg på bidrag med:

- * Innlegg bygget på egne erfaringer, observasjoner og undersøkelser eller forskning;
- * Praktiske gjøremål, eventyr, ideer til ringen og håndarbeid;
- * Tanker du har gjort deg rundt litteratur og kildematerialer som steinerbarnehagene baserer sin virksomhet på;
- * Anmeldelser av nye bøker som inspirerer deg;
- * Innlegg eller intervjuer, f. eks. med steinerbarnehagefolk som har vært lenge med i arbeidet;
- * Hjemmesider som støtter arbeidet med å bedre barns vilkår;
- * Dine egne kommentarer og spørsmål til dette Årstidsbrevet samt tidligere utgaver.

Bidrag til neste nummer

sendes til redaksjonen senest:

20. februar, 20. mai, 15. september, 20 november.

Adresse:

aarstidsbrevet@hotmail.com

eller

Mette Johannessen, Birkebeinerveien 18, 2618 Lillehammer

(merk brevet "Årstidsbrevet")

Telefontid: fredager mellom kl. 14-16, tlf. 61278246 eller mobilnr. 98836108

Abonnement:

Abonnement bestilles for kr. 200.- per år.

Abonnementet løper til oppsigelse foreligger.

Et gratis abonnement følger med medlemskapet i Forbundet Steinerbarnehagene i Norge.

Stillingsannonser for barnehagene er gratis.

Andre annonser: kontakt redaksjonen.

Forbundets styre:

Grete Gulbrandsen (gretegul@email.no) er sekretær i en 30 % stilling. Hennes engasjement varer til **2014**.

Grete, 56 år, arbeidet som førskolelærer fra 1973 i privat og offentlige virksomheter. Har vært 10 år i Steinerskolen som klasselærer, men ville tilbake til Steinerbarnehage. Hun er pedagogisk leder i en småbarnsavdeling på Eventyrbrua Steinerbarnehage i Oslo.

Bjørge Løkken (lo-roed@online.no) er styreleder og arbeider opp mot steinerskoleforbundet, PBL og lovgruppen og har 30 % stilling. Hun er innvalgt til **2008**.

Bjørge har arbeidet med steinerpedagogikk i over 25 år, både i barnehage og skole. Hun arbeider nå i Aurora Steinerbarnehage på Nesodden som hun startet for 17 år siden. Hun har vært i styret for Steinerbarnehagene siden 1996.

Mette Johannessen (aarstidsbrevet@hotmail.com) har 10 % stilling som IASWECE-representant og 20 % for å redigere og distribuere Årstidsbrevet. Hun er innvalgt i styret til **2010**.

Hun har arbeidet med steinerbarnehagepedagogikk i 20 år, både i Sverige og Norge. For tiden arbeider hun med 6-årsgruppen på Steinerskolen i Lillehammer.

Isolde Hofstad (isolde.hofstad@bntv.no) er representant i styret til **2008**.

Hun har i lang tid arbeidet i Forbundet samt startet og drevet steinerbarnehager i mange år. For tiden er hun styrer i en Sommerfuglen Steinerbarnehage i Trondheim.

Randi Rokstad Eliassen (randi.rokstad@lyse.net) fra Stavanger er innvalgt til **2010**.

Hun har arbeidet i steinerbarnehage siden '80-tallet. Nå er hun pedagogisk leder for Bukkene Bruse i Stavanger.

Gro Løkken (groeland@online.no) fra Drammen er innvalgt til **2011**.

Hun har i en årrekke arbeidet med helsepedagogikk i Sverige. De siste 14 årene har hun arbeidet i steinerbarnehagen i Drammen og har bl.a. startet ny barnehage der.

Mari Rise Knutsen (eventyrb@online.no) fra Oslo er innvalgt til **2012**.

Hun har arbeidet flere år i offentlig barnehage. Hun er steinerførskolelærer og har de siste 5 år arbeidet ved Eventyrbrua Steinerbarnehage.

Hege Næsheim (hege@nexit.com), som arbeider ved Solrosen Steinerbarnehage i Oslo, ble i 2007 innvalgt som vararepresentant i styret.

Innholdsfortegnelse

Påkestemning, Rudolf Steiner	4
Fra redaksjonen	5
Nytt fra styret	6
Informasjon fra styreleder	7
Barns medbestemmelsesrett, Bjørg Lobben Røed	8
IASWECE-referat, Mette Johannessen	9
Abakadabra i Ålesund	10
Tvangsforskrivning av ritalin, Gunnar Strøno	12
Om noen grunnleggende sanser og deres pleie, Godi Keller.....	14
Sanseutvikling, språkervervelse, begrepsdannelse, Georg Kühlewind	18
Vi på Veslefrikk Steinerbarnehage, Carina Borge	20
Fortæl folkeeventyr for dine børn, Inger Brochmann	22
Guddommen er en brønn	25
Svenska sidan, Anne Widmark	26
Bokomtale	28
Barnehagestevne på Hedemarken	30
Annonser	30
Kalender	34
Medlemsliste	35

Omslagsbilde
Stemningsbilde fra
Stjerneøye steinerbarnehage

Påkestemning

**Når solen taler ut fra verdensvidder
til menneskesinnet
og glede ut av sjeledyp i skuen
forener seg med lyset,
da drar fra selvets hylster tanker
til rommets fjerne vidder
og binder menneskets vesen drømmende
til åndens væren**

**Wenn aus den Weltenweiten
Die Sonne spricht zum Menschensinn
Und Freude aus den Seelentiefen
Dem Licht sich eint im Schauen,
Dann ziehen aus der Selbstheit Hülle
Gedanken in die Raumesfernen
Und binden dumpf
Des Menschen Wesen an des Geistes Sein.**

Rudolf Steiner

Steinerbarnehagene i Norge

Kjære steinerbarnehagefolk,

Det er 2000 steinerbarnehager rundt om i verden, og hele 1000 steinerskoler. En steinerpedagogisk virksomhet som oppstår for eksempel i Japan, Ukraina eller i Frankrike har helt ulike levekår både geografisk og kulturelt. Utfordringene er helt forskjellige og løsningene likeså. Steinerbarnehagene utgjør et fargerikt mangfold og springer ut fra de forskjelligste jordsmonn.

Men hva er det som gjør at den kan kalle seg en steinerbarnehage?

Hvordan kan vi med tydelighet og enkelhet formidle hvem vi er?

Rudolf Steiner sier i et foredrag fra 1907, " Barnets oppdragelse fra åndsvitenskapens synspunkt" som ga impulsen til den steinerpedagogiske bevegelsen, at " i alt blivende må det finnes vekst og utvikling".

Hva er det så med vår egen barnehage som fremmer vekst og utvikling?

Hvordan kan vi formulere og kommunisere det som er vår egenart, uten å begrense autonomien for hverandre?

Vi beveger oss med raske steg inn i en lysere tid. Under snøen, som ligger utenfor vinduet mitt, er småkryp i full gang med våronna, men etter hvert som jorda våkner begynner vi å drømme. Litt om vår og litt om varme sommerdager.

Takk for alle bidrag til Årstidsbrevet vårt.

Mette Johannessen.

Nytt fra styret

NOEN AV DE SAKENE STYRET ARBEIDER MED

100 år med antroposofi i Norge.

Det er i år 100 år siden Rudolf Steiner holdt sine første foredrag i Norge, og det skal markeres i regi av Antroposofisk Selskap. De har spurt Skole – og Barnehageforbundet om å arrangere noe i samarbeid med Foreldreforeningen, da den pedagogiske impuls er stor i Norge. Det har vi vært villige til.

Jakobs kirke i Oslo er nå leid til formålet, Margareth Ohlin har sagt ja til å holde et foredrag rundt temaet ”Barndom i utvikling”. Heini Ringel vil holde et foredrag om Kommunikasjon. Videre vil det bli samtalegrupper, work shops og praktiske grupper på Eventyrbrua Steinerbarnehage. Det kan bli som et lite stevne med anledning for folk utenfra å delta.

Det vil også bli arrangert en stor eurytmiforestilling og en fest forestilling, begge deler på Sentrum Scene.

Dato for dette er 16.-18.oktober i år.

Årsmøte på Hamar i forbindelse med Barnehagestevnet.

23.MAI, I FORKANT AV BARNEHAGESTEVNET, SKAL FORBUNDET HOLDE SITT ÅRSMØTE! SOM MANGE HUSKER VEDTOK VI Å ENDRE PRAKSIS PÅ DISSE MØTENE. FRA I ÅR SKAL HVER BARNEHAGE SENDE 2 DELEGATER TIL ÅRSMØTE. DISSE DELEGATER SKAL VÆRE FORBEREDT PÅ SAKENE OG DELTA I SAMTALENE PÅ ÅRSMØTET. ØNSKET VAR Å ØKE MEDLEMMENES AKTIVITET OG STYRKE MULIGHETEN TIL DISKUSJON PÅ MØTET.

VI BER DERE ALLE NÅ VELGE DISSE DELEGATER. I GOD TID VIL SAKSPAPIRER BLI SENDT UT, SLIK AT FORBEREDELSE ER MULIG, OG INNSENDING AV SAKER KAN GJØRES.

Meldeskjema.

Meldeskjema, som Barnehagene sender Forbundet årlig, blir litt justert, for så å bli sendt ut. Svar på de raskt. I år kommer de på E-post.

Hjemmesiden.

Vi skulle gjerne designe hjemmesiden, slik at den ble enklere å bruke og kunne dekke de behovene vi ønsker. Vi tenker på å ha en debattside, stillingsannonser og lignende. Er det noen ute i Barnehagene som interesserer seg for dette og mestrer det verktøyet? Vi vil gjerne komme i kontakt med dere!

Grete Gulbrandsen, sekretær.

INFORMASJON FRA STYRELEDER

Planarbeide går sin gang. Mandatgruppen godkjent av styret, bestående av Astrid Sundt, Eldbjørg Paulsen og Bjørg Lobben Røed har allerede hatt to økter, hver bestående av to dager til gjennomgang av pedagogisk plan. Etter tre slike økter håper vi å være i havn med bearbeidelsen slik at den kan presenteres for styret og så sendes til Svein Bøhn for språkvask og slutføring. I tillegg til en pedagogisk plan fra 0-7 år vil vi lage et vedlegg bestående av ulike praktiske forslag både i forhold til årstidsfester, ernæring, barns sovevaner og annet nyttig. Vi har som mål at planen skal være ferdig trykket til oktober 2008, til 100-årsmarkeringen.

Forbundet Steinerbarnehagene har i samarbeid med Steinerskoleforbundet sendt ut høring til Kunnskapsdepartementet i forhold til forslaget om endring av finansiering. Her har vi også bedt Lovgruppens advokat Bjørn Brodvall om hjelp. Vi synes også at det var viktig ovenfor departementet å synliggjøre at steinerbarnehagene og steinerskolene henger sammen som en helhet og samarbeider tett om pedagogikk som omhandler både barnehage og skole.

I forhold til samme sak ba styreleder om møte med kunnskapsminister Solhjell. 18. Februar 08 fikk styreleder Bjørg Lobben Røed og sekretær Grete Gulbrandsen møte med statssekretær Lisbeth Rugtvedt i Kunnskapsdepartementet. (kunnskapsministerens sekretær) Vi fikk en time til å legge fram vårt syn på saken. Det var tre ting som synes viktig å presisere i forhold til ny barnehagefinansiering:

1. Foreldres rett til å velge alternativ pedagogikk for sine barn.
2. Sikre retten til å etablere og finansiere nye steinerbarnehager, også etter at vi har oppnådd full barnehagedekning i kommunene.
3. Sikre likeverdig finansiering av kommunale og private barnehager.
4. Sikre finansieringen rundt barn som går i våre barnehager, men bor i annen kommune enn der barnehagen ligger.

Lisbeth Rugtvedt var lydhør og positiv. Hun påpekte at det var viktige innspill vi kom med som de skulle ta med i sine videre vurderinger rundt finansieringen. Da får vi bare håpe at det ikke er tomme løfter. Vi gir oss ikke. Vi ber også om møte med komiteen på Stortinget og legger det samme fram for dem.

Grete Gulbrandsen og Bjørg Lobben Røed har også hatt forberedende møter med Steinerskoleforbundet om hvordan vi sammen best mulig skal arbeide videre med vårt felles barn 6-åringen og sikre gode vilkår for denne aldersgruppen. Dette er et arbeid som vi alle må delta bevisst i. Nærmere orientering fra skoleforbundet og barnehageforbundet følger på barnehagestevnets årsmøte.

Styret har bl. a. hatt en langhelg i februar på Lillehammer med en god arbeidsøkt over tre dager.

Dette var litt om det som skjer i styrets regi.

Bjørg Lobben Røed

Barns medbestemmelsesrett

Dette er en tolkning av hva medbestemmelsesrett kan bety for et barn i førskolealder sett ut fra et steinerpedagogisk verdisyn.

Hva betyr dette ordet: assistere, bidra, delta, gjøre sitt, influere, ha en finger med, spille inn, spille en rolle, opptre, sammen med, i et fellesskap.

Det blir mange ord, men til syvende og sist betyr det i barnehagesammenheng:

- At vi som pedagoger og voksne ansvarlige mennesker skal se og forstå hvert enkelt barn.

Ut fra en steinerpedagogisk forståelse av medbestemmelsesrett vil jeg si at dette ivaretaes i aller høyeste grad.

Pedagogens og den voksnes rolle er nettopp dette:

- Å ivareta barnets vesen og pleie barnet slik at det kan vokse opp i overensstemmelse med sin egenart.

Dette gjøres gjennom å være seg bevisst sine handlinger og indre holdninger som voksen

- Å ta hensyn til at barnet i sine første leveår først og fremst lærer gjennom etterherming og ikke gjennom intellektuell stimulering
- Det betyr at det er de voksne som skal skape trygge rammer og rytmer i barnas hverdag.
- Det betyr at barn skal slippe å ta valg og bestemme i situasjoner og områder de ikke har forutsetning, modenhet eller kunnskap å bestemme noe om.

Derimot får barna assistere de voksne i deres arbeide så mye de vil og har lyst til.

- Barna får bidra med og delta i kunstneriske gjøremål, praktisk arbeide som matlaging, rengjøring, snemåking, brødbaking, snekkring osv., forberedelser til årstidsfester, turer i skog og mark, dukketeater, sangleker, rim og regler, bursdagsfeiringer, håndverk og håndarbeide.
- Barna får gjøre sitt gjennom at det legges stor vekt på barnas egen frilek og at barn har en egen barnekultur. Frileken stimuleres gjennom at miljøet rundt barna er frodig og bærer preg av voksnes virketrang og praktiske arbeid

som matlaging, rengjøring, rydding i skuffer og skap, reparasjoner, sying, stryking osv. Ting som er nødvendig å pleie slik som i et hjem.

- Det respekteres og legges tilrette for at barn må få hvile seg og trekke seg tilbake ved behov. Da kan de få bestemme å være inne og leke for seg selv, ligge under et lunt teppe og kanskje bla i ynglingsdboken, sitte på et fang eller sove i en seng ettersom man som voksen kjenner barnet og lytter til dets behov.
- De har en finger med i forberedelser og aktiviteter til årstidsfestene og bursdagsfeiringer, dekking av bord og kostymer på julespill, Lucia og karneval
- De får bestemme selv sine roller i julespill, bordspill og dukketeater
- De får spille på enkle instrumenter når vi har ringleker
- De får opptre på sin egen måte på adventshage, julespill, bordspill og marionetteteater
- De får oppleve et fellesskap gjennom at vi som voksne skaper en meningsfull sammenheng og hverdag med en gjentakende trygg og gjenkjennende rytme i et fellesskap av store og små mennesker som hører sammen og hjelper hverandre.
- Gjennom å være gode forbilder, sannferdige og omsorgsfulle voksne lærer også barna omsorg og respekt for andre mennesker.

Björg Lobben Røed

IASWECE -referat

"Nå for tiden går utviklingen dit hen at vår frihet innskrenkes...."

Derfor blir det essensielt å arbeide bredt for å skape frie betingelser for utdanning og åndsliv. I tillegg vil et verdensomspennende utdanningsforbund bli nødvendig.

Det viktige er ikke lenger om utdanningssteder som våre steinerskoler kan etableres i ulike land, men heller det at denne muligheten oppstår overalt der tilstrekkelig mange mennesker arbeider ut fra sin indre overbevisning.

En storslått bevegelse skulle oppstå, der hvert menneske som overveier vår tids spørsmål måtte bli medlem, slik at det gjennom denne verdensomspennende organisasjon blir mulig for disse skolene å oppstå overalt."

Rudolf Steiner

Dette sitatet var å finne i IASWECE's (det internasjonale Steinerbarnehageforbundet) første nyhetsbrev som kom ut i fjor. Det var 15 A-4 sider med innblikk i steinerbarnehagenes vilkår rundt om i verden.

Nyhetsbrevet ble sendt ut til alle medlemsbarnehager i Norge.

Har dere lest det?

Alle initiativ som omtaltes der er dere jo med på å støtte gjennom barnehagens medlemskap i Steinerbarnehageforbundet.

På den måten er din steinerbarnehage med på å bære virksomheter i:

Romania	Estland	Ukraina
Bulgaria	Israel	Armenia
Tsjekkia	Sydamerika	Kina
Ungarn	Chile	Etiopia
Polen	Russland	Kenya
Latvia	Kirgistan	Sør-Afrika

Se www.iaswece.org for ytterligere opplysninger. Kanskje finner dere et lite barnehageinitiativ som din barnehage vil gi en ekstra støtte til på en eller annen måte.

for førskolebarn i hele verden

støtt i smått og stort IASWECE

Cultura Sparebank, konto 1254 0518 600

I oktober var IASWECE's råd samlet i Finland. Vi møtes to ganger i året flere dager i strekk. Denne gangen arbeidet vi i fire lange dager med

ØKONOMI.

Det er 23 medlemsland som avhengig av størrelse og antall barnehager, samt evne danner det økonomiske grunnlaget for IASWECE. De prosjekter som det

internasjonale forbundet setter i gang står ikke alltid i forhold til inntektene. Tanken er at alle reelle initiativ skal få hjelp til selvhjelp. I år som i fjor har IASWECE et stort underskudd. Hvordan kan vi bidra? Kom med ideer! Overskuddet fra barnehagestevner i Norge kan hjelpe mange nye barnehageinitiativer. Vi har bidratt på denne måten før og kan gjøre det igjen. Dette rår den barnehagen som er vert for stevnet over.

PROSJEKTER OG RAPPORTER.

Her ble det innrapportert hvordan det går med og hva planene er for IASWECE-støttede prosjekter rundt om i verden. Støtte blir gitt til utdannelsesteder og veiledning. Gå inn på www.iaswece.org for å få vite mer.

BARNES LEVEVILKÅR I DAG.

Vi delte erfaringer med hverandre fra våre land om førskolebarnets situasjon i dag og vi så på de forskjellige måter vi kan bedre deres situasjon på. De felles bilder som ble satt fram var bl.a. at familiens rolle er ved å endre seg verden over og at barn utsettes for en stadig tidligere akademisering og at skolestartsalderen senkes. Det er satt ned mandatgrupper for å arbeide videre med dette. Forskning på området samles og distribueres og stevner samt konferanser på tema er under forberedning. IASWECE-utsendte Geseke Lundgren arbeider direkte med "Europien Platform for Education" for å spre kunnskap om førskolebarnets situasjon og for å påvirke lovforslag.

En annen iakttakelse som var felles for alle medlemsland var at barns bevegelsesmulighet og evne er i ferd med å reduseres og at utvikling knyttet opp til det å få røre seg forhindres. Det internasjonale barnehagestevnet i 2010 skal nettopp derfor ha dette som tema: barn og bevegelse.

Det er derimot ikke bestemt hvilket land som stevnet skal være i.

Her står vi i Norge fritt til å invitere.

Den kommende internasjonale steinerbarnehagekonferansen som holdes i USA i sommer (se annonse) og arrangeres av IASWECE i samarbeid med steinerbarnehageforbundet i Nord-Amerika tar for seg den første syvårsperioden som helhet.

Alle IASWECE-representanter dro hjem fra Finland med en oppfordring til sine medlemsbarnehager; hva forventer dere av IASWECE's arbeid og hva forventes av meg som representerer dere?

Med hilsen fra 23 IASWECE-land og fra Mette Johannessen.

i Ålesund

ABRA KADABRA!

Hos oss i Stjerneøye kretset årets karneval mye rundt to sanger: "Eventyrvisa" av Berset/Farup og André Bjerkes velkjente "Først kom et lass med lisser". "Kom alle sammen bli med, til eventyrland for å se", illustrerte på mange måter festens tema, og lasset med lisser, ja det toget helt bokstavelig frem på slutten av ringen. Vi hadde nok ikke med alle eventyrfigurene fra "Eventyrvisa", men lasset med lisser var ekte nok. Før vi kom så langt vel og merke, hadde vi selvsagt forberedt oss litt.

I god tid før fastelavnen kommer Kais mormor på besøk. Kai er 5 og et halvt år og har gått i barnehagen siden han var 2. Kais mormor er veldig flink til å sy og med alle fine stoffrester som er å oppdrive i barnehagen i fanget, setter hun i gang med å produsere det ene kostymet etter det andre. En uvanlig luksus for en barnehage som er vant til å tenke at en slik umiddelbar og omfangsrik fornyelse av utkleddingsgarderoben kun kan høre Utopia til. Magisk som karnevalet i seg selv, tryllet hun frem katter, hunder, en rev og en mus, flere finere frøkner og prinsesser, heks/trollmann, to rødhetter, to feiende flotte jegere, og mye mye mer.

I barnhagen vår lager vi fastelavnsris med fargerike dusker og svarte katter i en eller annen variant. Duskene blir møysommelig laget og samlet i håndarbeidsposer som hvert barn har hengende med navnet sitt på. De som er raske, og liker å lage så mange at de nesten må stoppes, er heldigvis hjelpelige med å lage til dem som ikke er så interessert. Da surres garn rundt håndbaken, ikke for stramt, og man kan godt vise sine tallferdigheter ved selv å telle omgangene. Veldig mange barn vil gjerne klare dette selv. Må den voksne hjelpe, brukes likevel barnets håndbak. Så lirkes det hele forsiktig av, man knytter en tråd rundt ene enden og lager til hengeløkke, mens den andre enden klippes opp. Beherskelse av saksen er vanskelig og klønete, fra den voksnes ståsted, men i grunnen bare en spennende utfordring for barna. De som vil får prøve seg. Sammen med katten, som barna har tegnet på, henger alt til slutt som en eksplosjon av farger fra hver gren i riset. Ja det er virkelig noe med fastelavnsriset som stråler av fest.

Barnehagen vår er en gammel sveitservilla på 3 etasjer og før vi begynner feiringen får alle komme opp på loftet for påkledning. Loftet, er det mystiske "oppe" hvor Inger har kontoret sitt og andre interessante ting. Hit opp får barna vanligvis ikke gå, så det er nokså svært i seg selv. Kostymene er veldig viktige, en liten stund på selve dagen, men lenge har de vært det i forkant. Tanken om å få kle seg ut, og hva det skulle måtte være, er med på å bære barnet frem til festen. Når alle har fått på seg noe, unntatt ei lita jente som ikke helt vet hva hun får dette til å være enda, bæres kostymene stolt eller forundret ned til ringen. Der har man god anledning til å betrakte hverandre. Og så... kom et lass med lisser! På slutten av ringen har to voksne sneket

seg ut for å hente to dukkevogner og en lastebil lekkert dandert med lakrislisser, vaffelkjeks, kakemenn (som en ansatt heldigvis hadde liggende i fryseren), sjokolademus, og selvsagt... kokosboller. For øvrig kan det nevnes, for den iboende humors skyld, at forfatteren i det skrivende øyeblikk, nettopp er i ferd med å stappe i seg de aller siste restene av de overnevnte lakrislisser. Da lakrislasset entret rommet var alle ungene plassert på hver sin stol langs veggene og rommets ytterkanter. Alle synger vi sangen som vi har toget rundt i ringen til så lenge. Alle sitter fint, ingen stormer frem for å komme først til. Alle titter storøyd, dette er ikke lenger bare

en sang. Papirposer med navn er gjort klare på forhånd og med utgangspunkt i ”godte”reservoaret i midten, deler de voksne fort ut litt til hver. Benker og bord settes foran barna og vips, er hele åstedet forvandlet til en livlig kafé. Praten går: ”É ska ha mer saft!” Fra karafler som i sangen selvsagt. Masse mumselyder. ”É lika ikke ditta!?” , peker på restene av en bit kokosbolle. Ingen fare. Når alle tror at overraskelsen er vel ute av sekken og oppspist, trylles det frem enda mer fra kjøkkenet. Vaniljeis fra en vaniljeiskrembeholder... i kjeks. Det er verken mye godt som skal til i posen eller mye is i kjeks, men dette er utvilsomt et av høydepunktene. Så

begynner barna å bevege seg. Nede er det laget til ulike aktiviteter. Noen fisker, noen blåser papirbåter, noen kaster ball i bøtte. Det spontane sosiale samspillet får ta over, og kostymene begynner å komme av, for nå er de bare mer i veien, og når en først tar sitt av...

Etter en stund ledes alle de små bena forsiktig ned på jorda igjen når det er tid for et toalettbesøk og en håndvask før maten. Bordene ser deilige ut og fastelavnsbollene er ferske.

Det spises godt til tross for det tidligere sukkerinntaket, og barna setter tydelig pris på den feststemte settingen. På Stjerneøye har vi kun to aldersblandede avdelinger, og det hører med til årstidsfeiringer at alle da får sitte i samme rom og spise sammen. Ikke trenger vi å sitte på våre faste plasser heller. Ikke trenger vi å bære fatene våre bort til oppvaskmaskinen når vi har takket for maten. Vi kan få gå rett inn til... spillet. Nesten alle voksne, pluss noen hånddukker, setter all høytidelighet og stolthet til side for at Johannes skal lykkes i å finne trylleordet ute i skogen hos musen, ekornet og dvergen. Det ene og allmektige trylleord som ene og alene kan få prinsen tilbake fra sin ensomme frosketilværelse på bunnen av brønnen og redde prinsessen fra en uutholdelig sørgelig tilværelse. Å forestille seg hvor frosken er, som man bare kan høre, opptar manges tanker. Alle ansikter taler om konsentrert forventning. Alle haker har fått en underlig tyngde som gjør at nesten alle små munnar er bitte litt åpne. Suksess! Johannes klarer brasene. Alt er igjen godt i verden, og ruskeværet vi har spiller liksom liten rolle når vi endelig kommer oss ut. Dagens mantra er:

ABRA KADABRA!

TVANGSFORSKRIVNING AV RITALIN

ÅPENT BREV TIL HELSETILSYNET I TELEMARK

Gunnar Strøno, kommunelege 2, spesialist i allmennmedisin.

Tidligere publisert i Dagbladet, november 2007.

Jeg er allmennlege i Tinn i Telemark. Etter over 30 år i jobben har jeg opplevd noe nytt og skremmende. Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) ved Blefjell sykehus ønsker å tvinge meg til å skrive ut resepter mot mitt eget ønske. Saken gjelder amfetaminliknende midler, som Ritalin, til barn. Helsepersonelloven er helt klar. Det er jeg selv som har ansvaret når jeg forskriver medisiner. På tross av dette har BUP sendt klage på meg til Helsetilsynet. Så vidt jeg kjenner til, er denne saken enestående i norsk medisin. Jeg syns at saken er så prinsipielt viktig både for landets pasienter og for landets leger, at jeg velger å svare Helsetilsynet i form av et åpent brev.

Når barn har større adferdsproblemer, lærevansker eller på andre måter ikke har det så godt, kan de bli henvist til BUP. Her skal de bli utredet, og man kan sette i verk ulike tiltak for å hjelpe dem. En stor del av disse barna får diagnosen ADHD. I følge all litteratur består behandlingen av ADHD av mange tiltak samtidig. De strekker seg gjerne gjennom pedagogiske opplegg, sosiale støttetiltak, psykoterapi, dietttråd og ofte medikamentell behandling med Ritalin eller liknende. For ordens skyld: Jeg er ingen prinsipiell motstander av diagnosen ADHD og heller ikke av Ritalinbehandling. Det er postulert at ADHD er en hjerneorganisk sykdom. Det kan godt hende at noen har en slik sykdom, og at enkelte trenger Ritalin. Jeg har allikevel i flere år følt en voksende uro ved den ADHD-epidemien vi er inne i. Det er landets barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker som stiller diagnosene. Fra mitt faglige ståsted og med min erfaring som allmennlege tror jeg ikke at denne epidemien er reell.

Bruken av amfetaminliknende stoffer til barn har eksplodert i Norge. Fra 2004 til 2006 økte omsetningen av stoffene med

71 %. I fjor brukte i underkant av 14.000 personer under 19 år disse medisinene. Det blir hevdet at Ritalin er et relativt ufarlig medikament. Jeg har vært så lenge i bransjen at jeg føler meg utrygg på disse forsikringene. Sentralstimulerende stoffer er ikke indifferente. Barnehjerner er i utvikling og vekst. Strengt tatt vet man lite om langtidskonsekvensene av det storstilte medikamentelle eksperimentet man nå utsetter våre barn for. Uten sammenligning for øvrig har vi mange eksempler fra vår nære historie på allment akseptert "god medisin" som har vist seg å være skadelig. Mitt poeng med dette er at man aldri må velge Ritalin fordi det er en lettvinnt løsning. Man må forsøke andre tilnærminger, og man må legge lista for medikamentell behandling høyt.

Når jeg henviser pasienter til spesialisthelsetjenesten for øvrig, får jeg grundige skriftlige tilbakemeldinger. Når jeg henviser til BUP, får jeg så godt som ingen informasjon tilbake. På tross av årelangt mas får jeg ingen, eller minimal, opplysning om hvilke undersøkelser, vurderinger og avveininger som ligger til grunn for diagnose og behandling. Diagnosemanualene inneholder en rekke spesifikke kriterier som må være oppfylt før diagnosen ADHD kan stilles. Ett av disse kriteriene er for eksempel at andre årsaker til barnets problemer skal være utelukket. Jeg har ikke innsyn i om kriteriene virkelig er fylt. Tvert imot blir jeg urolig når jeg hører hva enkelte foreldre forteller. Jeg får inntrykk av at diagnosekriteriene er erstattet av psykologiske tester, og at adferdsendring etter medikasjon blir brukt som et kriterium, i strid med klare faglige retningslinjer. At noen og enhver kan forandre atferd etter inntak av amfetamin, er jo ikke overraskende. Man kan ikke drive barne- og ungdomspsykiatri etter metoden "har medisin – trenger diagnose".

Om langtidsbivirkningene av Ritalin er usikre, vet vi at bivirkninger under behandling forekommer. Angst, søvnløshet, veksthemming og høyt blodtrykk er eksempler. Etter initiativ fra foreldrene har jeg av og til gjort somatiske undersøkelser av barna. Jeg har sendt skriftlig melding til forskrivende lege på BUP om så vel veksthemming som blodtrykksstigning, uten noen gang å få tilbakemelding. Behandlingen har fortsatt som før.

I sjeldne tilfelle, hvor det foreligger genetisk disposisjon, kan Ritalin gi økt risiko for plutselig hjertedød. Dette kan et elektrokardiogram (EKG) gi en pekepinn om. En gang fant jeg et EKG som viste omtrent 50 % risiko for den genetiske disposisjonen. Tilbakemeldingen fra BUP til mor var at barnet kunne fortsette med Ritalin et år til, og så ta et nytt EKG. Mor syntes ikke dette var særlig betryggende.

BUP ønsker nå at allmennlegene skal overta ansvaret for Ritalinbehandlingen etter at den er startet. Begrunnelsen er at de selv ikke har kapasitet. Et problem er at allmennlegene ikke har lov til å forskrive Ritalin. Vi må søke Helsetilsynet om dispensasjon fra det generelle forbudet. Dispensasjonen er knyttet til den aktuelle pasienten. Jeg har svart at jeg ikke har kompetanse til å ta på meg dette ansvaret og derfor ikke kan søke om slik dispensasjon. Jeg skal gjerne assistere BUP på alle måter, for eksempel ved å gjøre somatiske undersøkelser så ofte det er ønskelig. Oppgaven å vurdere om behandlingen skal fortsette, kan jeg ikke ta. Dette innebærer fortløpende å vurdere

indikasjonen for medisiner i forhold til andre behandlingsmodaliteter. Man må også vurdere hvor sterk indikasjonen er i forhold til aktuelle eller potensielle bivirkninger. Dette krever spesialkompetanse i barnepsykiatri. I forskriften om medisiner på "blå resept" for langvarige og alvorlige psykiske lidelser heter det at det bør foreligge erklæring fra spesialist hvert år om behovet for fortsatt behandling. Selv om amfetaminliknende midler ikke er omfattet av dette punktet i forskriften, er det selvsagt at det samme bør gjelde for ADHD og Ritalin.

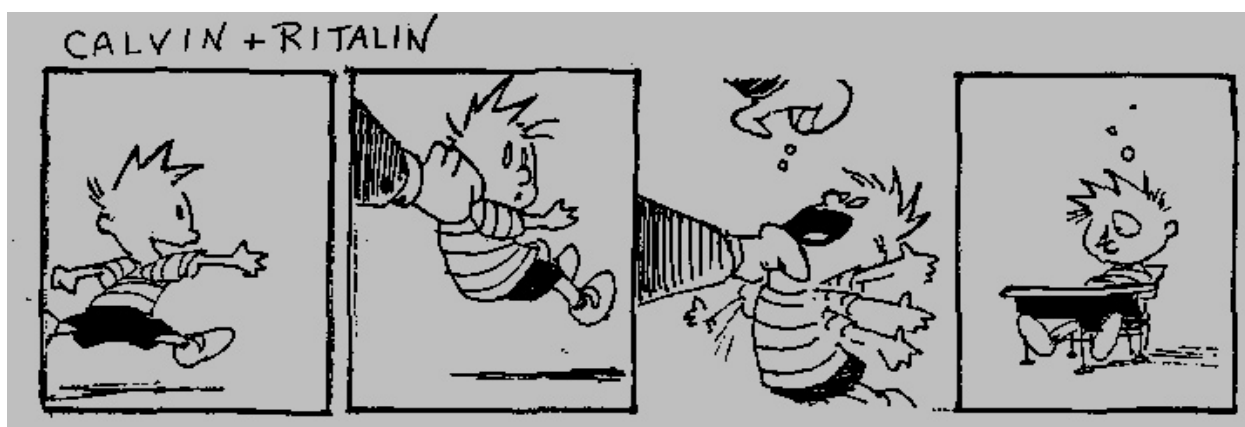
Helsetilsynet vil av dette forstå at min vegring mot å søke om tillatelse til å forskrive Ritalin har bakgrunn i flere forhold:

1: Manglende kjennskap til begrunnelsen for diagnosen og for at medikamentell behandling er iverksatt.

2: Manglende følelse av å ha et kompetent fagmiljø i ryggen.

3: Dersom BUP etter egne undersøkelser mener at barnet har en hjerneorganisk sykdom hvor amfetaminliknende medikasjon er indisert, får de selv stå for forskrivningen. Jeg forutsetter at de har vurdert andre behandlingsmodaliteter, og at de har en tilstrekkelig oversikt over bivirkninger både på langt og kort sikt til at de kan ta dette ansvaret.

Jeg kommer ikke til å søke Helsetilsynet om dispensasjon fra forbudet mot å forskrive amfetaminliknende stoffer.

Om noen grunnleggende sanser og deres pleie

del 3
Godi Keller

Med vennlig tillatelse fra forfatteren gjengir vi deler av hans bok "Med hjertet i skolen" som kan bestilles på www.rshoyskolen.no

Vi avslutter her hans betraktning over sansene.

Bevegelsessansen

Intimt forbundet med viljen er også den tredje av de grunnleggende sansene: bevegelsessansen. Den har også blitt kalt egenbevegelsessans, for igjen dreier det seg om en iakttakelse innover i vår egen kropp. Når vi likevel bibeholder det større begrepet bevegelse, så er det fordi egenbevegelsen verken opererer eller utvikles isolert fra andres bevegelser. Bevegelsessansen er en utpreget viljessans i vår definisjon av viljen ettersom vilje på sett og vis nettopp er evnen til å bevege noe. Og vi har nettopp sett at viljen gjennom de første leveårene næres og utvikles gjennom herming. Her er det tale om herming av andres bevegelser.

Men primært er det vår egen kropp vi iakttar med bevegelsessansen. Vi vet at mennesket er i stand til å registrere selv ytterst små endringer i for eksempel vinkelen mellom under- og overarm (0,038 grader). Bak mange av våre daglige gjøremål er det kompliserte og presist avstemte bevegelsesforløp som vi ikke kunne ha lært om vi ikke samtidig var i stand til å registrere de enkelte nyansene i vår egen muskelaktivitet.

Utviklingen av bevegelsessansen kjenner vi i dagligtalen best til som motorisk, nærmere bestemt som grov- og finmotorisk utvikling. På veien inn i livet gjennomgår mennesket et omfattende pensum i motoriske øvelser. Ikke bare så selvfølgelig ting som det å kunne stå og gå oppreist, løpe, svømme eller sykle, eller alle de daglige gjøremålene som krever et bestemt håndlag som det å kunne gripe, håndtere redskap som gaffel, kniv eller et skrujern osv., men også langt mer forfinede bevegelsesforløp som ligger til grunn for emosjonelle uttrykk, skal oppøves. Gestene og vårt kroppsspråk hører med her, men også

mimikken, våre ansiktsuttrykk. Etter å ha sett på en kvinne som hadde gjennomgått en eller flere ansiktsløftinger var det nettopp dette som slo meg måtte

være en svøpe i hennes liv: at hun ikke lenger var i stand til å uttrykke alle disse forfinede små stemninger som er så viktige i kommunikasjonen mellom mennesker. (For ikke å snakke om alle erfaringer og et helt levd liv som formidles ved alle små rynker og individuelle særtrekk i et ansikt.)

Både i dette fine og i det mer grovmotoriske er bevegelsesevnen et uttrykk for noe helt spesielt i menneskelivet, nemlig opplevelsen av frihet. Det er bevegeligheten mer enn noe annet som løfter oss ut av tyngdekraften og det jordbundne.

I Nairobi fikk jeg engang overvære en tropp med akrobater som for meg sprengte alle grenser for hva mennesker rent fysisk er i stand til å gjøre. To av disse flotte afrikanske artistene sto oppå hverandre og en tredje tok tilsprang og formelig svevde med bena foran og klamret seg rundt mannen på toppen uten å bruke hendene og uten å velte mennesketårnet. I salen satt blant mange andre noen skoleklasser. Barna reiste seg og var fylt av en dyp og inderlig jubel ved synet av disse levitasjonsheltene. De syntes selv å sveve der de klappet, danset og ropte av begeistring. Aldri hadde jeg sett opplevelsen av frihet så intenst som nettopp der, i en verden der så mange av barna neppe kan se lyst på fremtiden og der arbeidsløshet og fattigdom heller er regelen enn unntaket. Og friheten kom til uttrykk gjennom ren bevegelse.

Bevegelsessansen forteller noe om egen evne til fysisk utfoldelse og dermed til å oppnå en frihet. Å beherske kroppen fysisk er derfor nesten alltid forbundet med en lykkefølelse. For idet jeg behersker min kropp og særlig mine hender, er jeg i stand til å utrette noe i verden, til å forandre, foredle og kultivere den. Jeg kan sette noe nytt ut i en fysisk virkelighet, realisere en teknisk ide, et kunstnerisk prosjekt eller en sosial plan. Hvor stor betydning vi enn tillegger hjernen, til syvende og sist er det hånden og kroppen som må til for at noe skal bli virkelig i den fysiske verden.

En mangelfullt utviklet bevegelighet

begrenser derfor menneskets mulighet til å kunne oppleve seg selv som et handlende menneske.

Enda tydeligere enn de andre grunnleggende sansene er bevegelsessansen selve fundamentet for viljesdannelsen. All bevegelse handler i større eller mindre grad om å overvinne motstand, om å sette noe levende opp mot den døde fysikkens lover. Og jeg behøver bare å minne om viljens grunnleggende betydning for læringen, særlig i småbarnsalderen.

Det er selvsagt ikke til å unngå at vi her må trekke inn fenomener i vårt moderne samfunn som ikke hjelper til med å stimulere bevegeligheten og bevegelsessansen.

Det kan ikke være uten betydning om barna må gå noen kilometer til skolen eller om de blir kjørt dit i en bil. Heller ikke kan vi se bort fra det faktum at mange barn sitter i mange lange timer foran skjermen, uansett om de ser på en film, spiller spill eller for den saks skyld arbeider med en tekst. Stille sitter de uansett, og det er lite annet enn høyre hånd eller noen fingre som i det hele tatt beveger seg.

Nettopp fordi bevegelsen har så mye med frihetsfølelsen å gjøre, kan man i vår tid også

merke en frustrasjon over det stillesittende. Og tilsvarende reaksjoner. Hvem kunne i året 1850 som en dagligdags hendelse sett for seg grupper av normale, oppegående mennesker som en vinternatt jogger gjennom parkene i utkanten av byen, eller svetter kollektivt med jevngamle i diverse kjellerlokaler, eller til å med på utstilling bak store glassvinduer i byenes mest trafikkerte områder. Men i vår tid er fysisk trening som fritidssysselet et utbredt folkebehov.

Blant unge kan man ofte iakttå en utrolig dyktighet i omgang med brett på små hjul eller på rulleskøyter, for ikke å snakke om ski og all slags tøffe "boards" på

vintersportsstedene. Etter gamle filmopptak å dømme, tør jeg våge påstanden at en ganske vanlig moderne ungdom på Rådhusplassen i Oslo er fysisk langt dyktigere enn mang en toppidrettsutøver ved forrige århundreskifte.

Om man skal glede eller bekymre seg over det, er avhengig av synsvinkelen og ikke så interessant i denne sammenhengen. Det er et fenomen i tiden, og barna har en udrekelig evne til å gjøre det beste ut av tingene. Og når det gjelder ungdommens bevegelsestrang, må man kanskje si "bedre sent enn aldri".

Tidligere publisert i Sund Læring bind 1, Guidelines, 1

For rent utviklingsmessig bør den motoriske treningen, den intense fysiske utfoldelsen, finne sted tidligere i barndommen. Det er da den blir et utgangspunkt for en videreutvikling av bevegeligheten inn i fantasien og senere inn i tenkningen. Kommer treningen først i ungdomstiden, har den lett for liksom å leve ved siden av tenkningen. Den fysiske utfoldelsen blir da et mål i seg selv. Den blir kompensasjon for en manglende frihetsopplevelse i hverdagen. Den blir en “Saturday Night Fever”, avbrutt av den kjedsommelige ventetiden gjennom resten av uken.

Betydningen av en velutviklet bevegelsessans er til slutt også avgjørende på et nokså overraskende område, nemlig utviklingen av barnets språk.

Vi har tidligere vært inne på den delen av vårt bevegelsesapparat som står for mer subtile uttrykk enn vi kjenner fra det grov- og finmotoriske. Jeg nevnte ansiktsmusklene som kan modellere ansiktet til det mest finstemte Uttrykksmiddel for våre indre stemninger og for nyanser i mellommenneskelig kommunikasjon. Det samme gjelder alle de musklene som har med utformingen av vårt språk å gjøre: stemmebåndet, tungen, leppene og selvsagt også de øvrige musklene i og rundt munnen og muskulaturen som styrer åndedrettet (trappe-musklene og mellomgulvet). I tillegg må de bittesmå musklene i mellomøret føres opp her, ettersom det å tale og det å lytte er nøye knyttet til hverandre, og - hva lesning angår - også øyemuskulaturen.

Som all annen muskulatur er også disse musklene underlagt viljesimpulser, om enn ubevisste. Slik sett har en allmenn svekkelse av viljen en virkning på hvert organ i den grad det innebærer bevegelse, og det vil si hele organismen. Det er generelt sett riktig, men skal ikke behandles her. For det spesielle med språket er at viljen har et aspekt til. Ved siden av det rent organiske beror utviklingen av språket på en annen type bevegelighet, nemlig evnen til å bevege seg i en hel skatt av ord, uttrykk og språklige muligheter til å nyansere, presisere og vinkle utsagn. At denne skatten kan være større eller mindre er igjen avhengig av hvor mye barnet “arbeider” med språket, dvs. hvor sterkt det går inn i språket med sin vilje.

Likevektssansen

Til slutt må jeg komme inn på den fjerde av de grunnleggende sansene eller viljesansene i Steiners terminologi: Likevektssansen.

Her har vi å gjøre med et ganske klart definert organ med en gjennomskuelig funksjonsmåte. Likevektsorganet ligger tett inntil det indre øret, omgitt av klippebenet i hodeskallen. Organet består av tre runde bueganger som ligger i tre ulike plan, en horisontal og de to andre vertikale, men vinkelrett på hverandre. Buegangene er fylt med en væske som settes i bevegelse når kroppen eller hodet beveger seg. Hvis vi for eksempel går rundt og rundt vår egen akse, da vil primært væsken i den horisontale buegangen begynne å rotere samme vei. Hvis vi plutselig står stille, da vil **væsken** på grunn av tregheten fortsette å rotere en stund, og vi opplever at “det går rundt for oss”, at det svimler. Sansingen av likevekten bygger på at vi kan registrere bevegelsen av væsken i buegangene i såkalte statolitter, små sandkornlignende kalklegemer som befinner seg der de tre buegangene møtes og som i sin tur er forbundet med nerveorganismen og med hjernen.

Til tross for at likevektssansen har et såpass klart lokalisert organ med en grundig utredet funksjons måte, er den ikke med blant de fem “offisielt godkjente” sansene. Hva skyldes det?

Kanskje har det delvis sin årsak i det komplekse ved opplevelsen av likevekten. Hvis du mister balansen og holder på å falle, da er det en hel mengde med reflekser og bevegelsesmekanismer som settes i gang. Hvis du blir svimmel kan du oppleve virkninger som griper ennå dypere inn i organismen; kvalme, diarre, kaldsvette, hjertebank osv. Dette viser nærheten mellom likevekten, bevegelsen og livssansens erfaringsområder. Likevektssansen inkluderer på mange måter de andre tre grunnleggende sansene.

Godi Keller er født og oppvokst i Sveits. Han har arbeidet mer enn 25 år i norsk skole, først som lærer ved Sunnhordland folkehøgskule, siden i 18 år ved Steinerskolen i Fredriksrad og nå ved Rudolf Steinerhøgskolen i Oslo.

Barnaårens betydelse för livet som vuxen
Skillebyholm, Järna, 22-28 juni 2008

Jord, vatten, luft och eld i leken och i livet

Att som barn sinnligt och intensivt, länge och mångsidigt få förbinda sig med dessa existensens ur-element är ett djupt behov.

Då behövs vuxna förebilder som själva kan upptäcka, dröja kvar och förundras inför smått och stort. Äkta förundran är fröet till kunskapande i livet.

Vi övar tillsammans att "läsa" elementens samspråk i naturen genom iakttagelse- och berättarövningar, föredrag och samtal. Vi övar att leva oss in i deras kvalitéer genom eurytmi, målning och lekar. Skillebyholms biodynamiska utbildningsgård ger oss en inspirerande utgångspunkt.

Medverkande: Monica Bjerström, Anna-Stina Eriksson, Camilla Kanerva, Charlotte Krantz, Gudrid Malmsten, Ulrike von Schoultz.

Anmälan och frågor: Skillebyholm, S15391 Järna;
Tel.: 0046 855 157 785;
E-post: info@skillebyholm.org

Förra sommaren kom 30 glada deltagare av olika ålder, erfarenhet och bakgrund. Övandet, lyssnandet och samtalandet stod högt i tak och trädgård! Välkomna 2008! Bra introduktionsupplevelse

Sanseutvikling, språkervervelse, begrepsdannelse

Kap.20 – “Sternenkinder” – Stjernebarn –

av **Georg Kühlewind**

(oversatt av Isolde Hofstad)

Differensieringen av de enkelte sanseområdene ut av “ursansen” er en utvikling av skatten av våre begreper, fordi vi for det meste sanser “begrepsmessig”. Det vil si vi sanser det vi har begrepsmessige referanser for, eller så er de identiske med sansningen.¹

Ordet “begrepsmessig/ begrepsmessige referanser” istedenfor “begrep” brukes fordi de omfatter også de formene/strukturene som ikke bare gripes med tenkningen, men også med følelsen og med viljen. “Begrep” betyr formene i tenkningen. Hos barnet oppstår først strukturene i følelsene og i viljen. Dette kan foregå på best mulig måte hvis den voksne omgivelse forsøker å oppleve ordene og begrepene. Vanligvis opplever vi ikke ordene i våre følelser eller i vår vilje. Hvis et barn skal kunne oppleve et ord det hører, hvis det skal kunne oppfatte dets betydning, må det oppleve dets betydning. Den talende kan hjelpe barnet idet den forestiller seg ordet billedlig i sin bevissthet, mens han uttaler det. Bildene er utformet ut av følelsene og vår følende vilje. Ordet skal ikke deles opp i sine enkelte lyder men det skal forestilles som bilde. Ord som ikke er tegn på noe sanselig iakttakbart, som f.eks. adverb kan føles som en indre geberde, desto lettere jo mer konsentrert man tenker med, gjør geberden med, mens man taler.

Denne indre geberde – vi tar som eksempel “men”, “eller”, “selv om” – kan ikke beskrives men den er derimot følbart, og denne følelsen i den som taler hjelper barnet til en følende forståelse. En kan øve

Tidligere publisert i Sund Læring bind 1, Guidelines 5

følelsen for de indre geberdene ved konsentrert å sammenligne ord av denne art – hvordan er geberdenes vesen forskjellig? En trenger ikke prøve å beskrive det i ord etter som de i kraft av sin betydning nettopp erstatter det å skulle bli beskrevet. En kan gjøre det samme også med andre ordgrupper, adjektivene (dyp,

rød, tung), eller med substantiver (følelse, smerte, flid) osv. Vel å merke, det handler ikke om lyder eller lydstruktur men om betydningen som ordet får sin følelsesfarge fra. Det er ikke å forglemme at barnet til og begynne med oppfatter urbetydningen i ordene, som gjør at de kan de brukes i ulike sammenheng (for eksempel: slutten - av veien, på dagen, på vennskapet, på et å være flittig).

Selvfølgerlig hører en rik sanse(om)verden til sanseutviklingen. Etter som differensieringen av ursansen begynner i følelsen og i viljen er det på sin plass å bringe barnet i kontakt med en følelsesrik sanseverden. Det betyr kontakt med naturgjenstander, naturlige stoffer og ting som er laget av disse, etter som vi ikke har begreper om naturen, kun navn som erstatter begreper. Slik forstyrres ikke den følende relasjon av tenkningen.

Med henblikk på språkervervingen skulle, i tillegg til det som allerede er anført, bli et punkt til understreket når det gjelder vår tale til barnet: Ærligheten. Den voksne skal tale ærlig (et krav som egentlig gjelder for en hver tale). En skal kun si det en virkelig mener. Gjør ikke den voksne det, så vil det ha tunge følger for barnet. Hvis den som taler tenker, føler eller vil annerledes enn det den sier, blir barnet forvirret – det oppfatter jo alt som lever i den talendes sjel. Etter som det ikke finnes noen forstillelse eller missforståelse i den åndelige verden er vi gjennomsiktede for barnet, ofte til lenge etter utviklingen av dets egoitet.

Den voksne kunne egentlig på en negativ måte formulere sin oppgave som følger: Jeg må beskytte barnet for meg selv.

Det lille barn får sine første begreper ikke gjennom sanseiakttagelser. Det antar man i den naive barnpsykologi etter samme mønster som man feilaktig forestiller seg begrepsdannelse hos voksne. Sine første begreper får barnet gjennom direkte, tegnløs kommunikasjon. Derfor skulle det i de voksnes sjel herske hygiene og klarhet i forhold til begrepslivet. Den voksne skulle være klar over hva som er begrepsmessig klart og forståelig for den og hva som er et mer eller mindre ugjennomsiktig ordhylster. Vi har og bruker et stort antall ord i hverdagen som vi ikke helt forstår betydningen av. Etter som barnet får sine første begrep fra oss, overføres vår uklarhet på barnet. “Halvbegrepene” er av en seiglivet karakter, vi henger emosjonelt – egoistisk fast i dem og de står i veien for forståelsen. Det blir til en kilde for konfus tenkning hos barnet like som hos den voksne. Det er på sin plass å foreta en bevist revisjon av våre standpunkter, begreper, ordbruken og vaner fra tid til annen.

Klarheten og gjennomsiktigheten av våre begreper er spesielt viktig for stjernebarna, fordi de ennå lenge etter at de har begynt å tale i første person merker den indre usikkerheten som kommer opp i den talende, når den bruker ord som det ikke står en fullstendig forståelse bak.

Tema til besinnelse:

23. La oss søke den følelsen, som påpeker for oss hvilke “begrep” som er uklare i oss.

Tema for meditasjon:

22. I forståelsen er alt lys.

¹ se “Die Belehrung der Sinne”, kap 1.
– Sansenes opplæring, kap. 1

vi på Veslefrikk Steinerbarnehage

i Fredrikstad

forteller om utviklingsarbeidet vårt

Da jeg var på styrersamling på Berle i september 2007 skulle vi styrere vurdere om vi i våre barnehager hadde: overordnede mål, delmål, klar tale/handlingskraft, balanse og harmoni, lytteevne/sosial fornemmelse, bevegelse og realisme og jordnærhet. Mange av punktene synes vi selv at vi var gode på men det viste det seg at flere enn oss i Veslefrikk ikke helt følte at de hadde klare mål og delmål i sin barnehage. Mange, som oss, hadde nok disse målene men de sto fint skrevet i en perm og ble ikke arbeidet noe mer med. Vi i vår barnehage hadde denne våren pratet om at vi manglet akkurat det og vi hadde derfor startet et arbeid for å bedre det. Jeg fortalte litt om vårt påtenkte utviklingsarbeid på styrersamlingen og flere syntes dette høstes spennende ut. Kanskje kan vårt arbeid inspirere flere til å ta fatt på et slikt arbeid i deres barnehage også så her kommer en liten beskrivelse av hva vi i Veslefrikk Steinerbarnehage jobber med i år.

Høsten 2007 startet vi som jobber i Veslefrikk Steinerbarnehage med et prosjekt som vi håper skal være med på gi oss en stadigere og samlet grunn å stå på når det gjelder vårt arbeid i en Steinerbarnehage.

Den "felles plattformen" vår var der til en viss grad men vi ønsket å få den tydeligere frem. Vi ønsket å lage et "Veslefrikk-tre" med røtter, stamme, greiner og blader som kunne beskrive det vi driver med som en Steinerbarnehage. Dette ville vi gjøre både for vår egen del men også for å synliggjøre

det vi gjør for foreldre og andre rundt oss. Vi i Steinerbarnehagene har vel kanskje ikke vært flinke nok til å dokumentere måtene vi jobber på og mye blir gjort helt selvfølgelig av oss som er i det, uten at foreldrene helt får

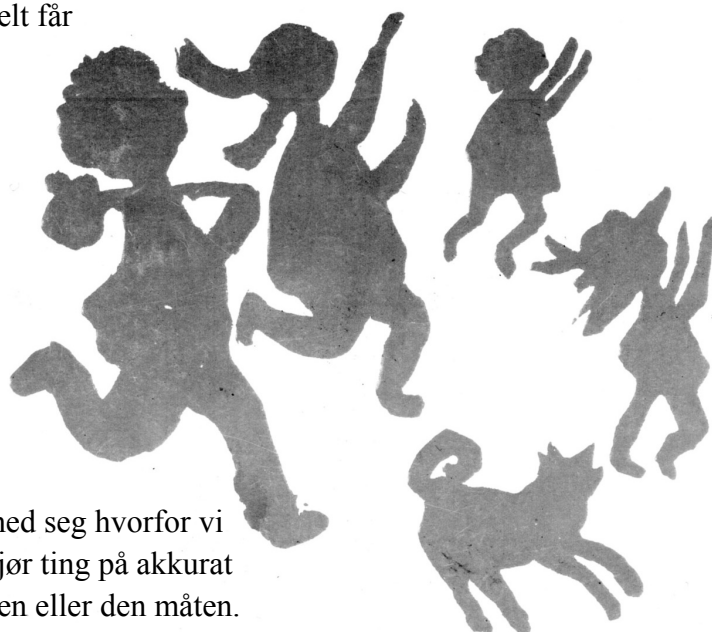

med seg hvorfor vi gjør ting på akkurat den eller den måten.

En av medarbeiderne våre hadde vært på kurs med Kari Pape og vi bestemte oss for å bruke noe av det hun hadde lært oss som metode for å nå målet vårt. Vi satt opp hver tredje torsdag til dette arbeidet samt litt tid på de ukentlige avdelingsmøtene våre. I tillegg fikk alle en hjemmelekse mellom hver samling. Vi satt i alt opp 12 samlinger.

Før vi kunne begynne på et eventuelt "tre" fant vi ut at det var mye vi måtte definere og prate om før vi kunne gå i gang med treet vårt.

Det første vi gjorde var å se på hva vi legger i begreper som: læring, omsorg, respekt, likeverd og utvikling. Vi hadde en fin samtale der alle sa hva de la i ordene og vi pratet om

hva disse ordene betydde i forhold til vårt daglige arbeid med barna i barnehagen.

Så laget vi oss et eget utviklingsmål: *"vi skal ivareta det enkelte barns rett til å få vokse i takt ut i fra egne forutsetninger"*.

På den neste samlingen pratet vi om hva slags voksne vi trenger i barnehagen for å nå dette målet og hvilke kvaliteter vi som voksne må ha for å kunne svare til kravene i utviklingsmålet. Alle disse tankene samlet vi og laget en sol. I midten av solen sto det "de voksne i vår barnehage må..." og strålene rundt var det vi kom med av forslag. F. eks: "å være omsorgsperson" eller "å være et godt forbilde for barna".

Samlingen etter gikk vi gjennom alle strålene på nytt men denne gangen gjorde vi de om til spørsmål. "hva vil det si å være en god omsorgsperson"? "Hvordan være gode forbilder og hva vil et godt forbilde for oss"? Vi hadde en brainstorming på alt vi hadde skrevet om ordene og hva vi la i dem.

Neste samling ble spennende for da hadde alle hjemme gått gjennom hver stråle for seg selv og satt et pluss, minus eller spørsmålstegn foran det de er gode på, ikke så gode på eller usikre på. En og en (avdelingsvis denne gangen) skulle lese opp for de andre hva de hadde svart for så å motta en tilbakemelding fra de andre om de var enige eller ikke. Og her gjaldt det å være ærlige både ovenfor seg selv og de andre og å tørre å si det en mener på godt og vondt. For at alle skulle føle seg vel med dette hadde alle skrevet under på en avtale om at de godtok at medarbeiderne kom med kommentarer og innspill.

Dette var en spennende prosess. Noen var bedre på ting enn det de trodde selv, mange visste selv hva de kunne jobbe mer med og noen fikk innspill om hva de kunne gjøre annerledes for å bli enda bedre.

Så var det om å gjøre å ta dette med seg tilbake til barnehagehverdagen og bruke det der. Det å ha det man hadde pratet om i tankene ble viktig og man kunne i ukene etter

merke at flere oppførte seg på en annen måte i ulike situasjoner enn før. For eksempel har vi lagt merke til at vi voksne hadde veldig lett for å stille spørsmål til barna når vi allerede hadde svaret: "skal vi gå inn og ha frukt nå" "istedenfor nå skal vi gå inn å ha frukt". Hvis barnet svarer "nei det vil jeg ikke" sier jo vi allikevel "jo men det skal vi". Hvorfor spør vi da? Det er jo med på å forvirre barna.

Dersom en av medarbeiderne sa noe lignende merket man fort at man etter den samlingen tok seg i det eller at en av de andre (på en humoristisk måte) kunne kremte eller gjøre noe annet slik at personen ble oppmerksom på at "nå har vi gjort det igjen...". En morsom opplevelse.

Etter dette skulle alle skrive ned en individuell utviklingsplan. Der skulle det stå hva personen skulle arbeide mer med og hva personen gjorde bra og som hun skulle forsette å fokusere på. En tidsplan ble også skrevet ned.

Så var det tid for refleksjon og tilbakeblikk på prosessen så langt og alle skulle evaluere både seg selv og arbeidet generelt.

Og det er ca der vi er i prosessen nå. Oppgavene til de neste samlingene bygger videre på dette vi har jobbet med men vi tilpasser oppgavene også litt etter det som kommer frem på samlingene.

Det er et spennende arbeide og jeg tror det gjør godt både for barnehagen og for enkeltpersoner å ta det vi gjør i barnehagehverdagen frem i lyset og å spørre seg om hvorfor gjør vi det egentlig slik eller sånn. Noe av det flotte med Steinerpedagogikken er jo at man ofte gjør ting på bestemte måter ut i fra en grunn og ikke bare for at det er fint eller koselig. Det er viktig å ikke glemme den grunnen og å evaluere og å vurdere det man gjør med jevne mellomrom tror jeg. Dette arbeidet setter lyset på det meste av det vi gjør i vår Steinerbarnehage og jeg gleder meg til det videre arbeidet.

Carina Borge v/ Veslefrikk Steinerbarnehage

Fortæl folkeeventyr for dine børn

Inger Brochmann

Vi fortsetter, med vennlig tillatelse fra Inger Brochmann, å trykke deler av hennes bok "Fortæl Folkeeventyr For dine børn", utgitt 1998.

Andre bøker av Inger Brochmann finner du på www.hernov.dk

Ulvetid eller eventyr tid.

Den egentlige eventyr tid er i skumringen, hvor lys og mørke kæmper med hinanden. På den tid kan alting ske, og i gamle dage var det eventyr tiden. I en institution i dag er det imidlertid ikke den bedste tid. Børnene er trætte og nogle er allerede gået hjem, og i sommertiden ligger skumringstiden uden for børnehavetiden. Derfor er det bedst at fortælle eventyr på et tidspunkt, hvor børnene ikke er alt for trætte. Vi gjorde det gerne sidst på formiddagen.

Hvis man er forældre, der vil fortælle eventyr derhjemme, er det også svært at ramme skumringstimen. Man er måske først sent hjemme fra arbejde, og aftensmaden vil laves straks. Man giver sig ikke tid til at fortælle eventyr.

Det kan vente, mener man. Resultatet er, at netop skumringstimen har fået et helt andet navn, nemlig Ulvetimen. Den tid, hvor alt er kaos, fordi alle er trætte og ingen giver sig tid til at tænke på hinandens behov. Derfor udskydes eventyrfortællingen til at blive godnathistorie. Det kunne synes en god ide. Men man glemmer, at eventyret er meget aktiverende. Det vil have os til at handle og får os ofte til at le, men en godnathistorie er noget, der skal dysse til ro.

Det er min erfaring, at det er bedre at fortælle små forløb fra sin egen barndom eller barnets liv eller fra dagen, der lige er gået, eller andre dagligdags ting, gerne om dyr, som det kender,

til godnathistorie. Det får barnet til ro, så det lettere kan glide ind i nattestilheden.

Eventyret kunne man så passende placere der, hvor det hører hjemme: I skumringstimen, hvor

mange familier lige er blevet samlet, eller middagsmaden presser på. Altså tilsyneladende et dårligt tidspunkt for de voksne. Men den tid, man bruger til eventyrfortælling her, kommer rigeligt igen senere på aftenen. For de fleste børnefamilier er tidspunktet sidst på eftermiddagen sensibelt og uroligt. Der skal ikke meget til, før trætte børn reagerer voldsomt. Men hvis man

lægger et eventyr ind, før madlavningen, måske lige efter at familien er samlet, mærker barnet, at dets behov for voksen kontakt tilgodeses, uden plagerier fra barnets side. Samtidig virker eventyrets visdom ind i barnets underbevidsthed og sætter fantasien i sving til den legetid, der endnu er tilbage.

Eventyret behøver kun at vare 5-10 minutter. Men det kan være med til at forvandle ulvetimens hyl til den afslappede leg, der ofte følger efter en hyggestund med den voksne. Bagefter lader den voksne sig ikke plage til at fortælle mere. Barnets eventuelt fortsatte kontaktbehov kan efter eventyret meget passende stilles ved at tage det med ind i madlavningen, eller andre voksne beskæftigelser, som det kan efterligne, hvis det ikke går igang med at lege.

Fortæl det samme eventyr flere dage i træk, men altid kun eet eventyr hver gang, og bestem i forvejen, hvilket eventyr der skal læses eller fortælles, så der ikke opstår diskussion i den anledning. På den måde forbereder du både dig selv og barnet til at tage imod den kraft, der ligger gemt i eventyrene, og som vi i dag behøver mere end nogensinde før, - både børn og voksne.

RUMLESKAFT

Der var engang for længe, længe siden, men det kunne lige så godt ha' været i dag, en møller, der var fattig, men han havde en smuk datter. Engang hændte det, at han kom til at tale med kongen og sagde til ham:

»Jeg har en datter, der kender den kunst at

kunne blive til guld, om så det gjalt hendes liv. Da kom pludselig en lille mand hen til hende og sagde:

»Hvad giver du mig, hvis jeg laver alt høet til guld?«

Hun tog sit halsbånd af og gav det til den lille mand, og han gjorde som han havde lovet. Næste morgen fandt kongen hele værelset fuldt af guld.

Men hans hjerte blev kun endnu mere begærligt af at se det, og han satte møllerdatteren ind i et andet, større værelse, fyldt med hø. Det skulle hun også lave til guld. Og den lille mand kom igen. Hun gav ham sin fingerring, og alt blev igen til guld. Men kongen lod hende den tredje nat igen spærre inde i et tredje værelse, som var endnu større end de to andre og helt fyldt med hø:

»Hvis det også lykkes dig at lave det til guld, skal du blive min dronning«, sagde kongen.

Da kom den lille mand og sagde:

»Jeg vil gøre det igen, men du skal love mig det første barn, som du får, når

du bliver dronning.« I sin nød lovede hun det, og da kongen nu også så dette hø forvandlet til guld, tog han den smukke møllerdatter til sin dronning.

Snart derefter fødte dronningen et barn. Da kom den lille mand hen til hende og forlangte det lovede barn. Dronningen

forvandle hø til guld.«

Kongen lod straks møllerdatteren komme og befalede hende at forvandle et helt værelse fyldt med hø til guld i løbet af en nat, og hvis hun ikke kunne det, måtte hun dø. Hun blev spærret inde i værelset og sad der og græd, for hun vidste ikke noget råd om, hvordan høet

bad alt hvad hun kunne og lovede ham alle rigdomme i stedet for, hvis han ville lade være med at tage barnet, men alt var forgæves. Til sidst sagde den lille mand:

»Om tre dage kommer jeg tilbage og henter barnet, og hvis du til den tid kender mit navn, må du beholde barnet.«

Da tænkte dronningen den første og den anden dag på, hvilket navn den lille mand mon havde, men hun kunne ikke finde ud af det og var meget ulykkelig. Den tredje dag kom kongen hjem fra jagt og fortalte hende: »Jeg var på jagt i forgårs, og da jeg kom dybt ind i den mørke skov, var der et lille hus og foran huset var der en latterlig lille mand. Han sprang rundt som på eet ben og skreg:

»I dag jeg brygger, i morgen jeg bager, i overmorgen dronningens barn jeg tager, hvor herligt, at ingen har anelse haft om, at mit navn det er **Rumleskaft**«.

Da dronningen hørte det, blev hun meget glad, og da den farlige lille mand kom, spurgte han:

»Fru dronning, hvad hedder jeg?«

»Hedder du Konrad?«

»Nej!«

»Hedder du Henrik?«

»Nej!«

»Hedder du måske **Rumleskaft**«

»Det har djævlén sagt dig!« skreg den lille mand, løb rasende bort og kom aldrig mere igen. Men kongen og dronningen levede lykkeligt sammen til deres dages ende, og hvis de ikke ex døde, så lever de endnu.

Og snip, snap, snude, så er det eventyr ude.

TYDNING

I »Bidronningen« hørte vi om, hvad der sker, når mennesket kommer i forbindelse med de hjælpende væsner i naturen gennem sin egen moralske handling.

I »Rumleskaft« hører vi om, hvad der sker, når mennesket på uretmæssig måde kommer

i forbindelse med den del af den åndelige verden, vi kalder elementarverdenen (de usynlige væsner, der lever i naturen). Faderen er en møller, der lyver over for kongen og siger, hans datter kan spinde hø til guld.

Faderen og datteren, d.v.s. Mennesket, vil give sig ud for mere, end det er. Derfor kommer sjælen, der optræder i pigens skikkelse, i et elementarvæsens magt. Hun skal **spinde hø til guld**, d.v.s.. hun skal forvandle den fysiske verden til ånd, da gullet er udtryk for den åndelige verden. Men det kan hun ikke. Hun besidder ikke de moralske kræfter, som for mennesket er nødvendig, hvis det skal gennemføre den forvandling. Derfor må hun købe sig hjælp hos **den lille mand**, der dukker op.

Han forlanger først hendes **halskæde**. Den hører til den øverste del af mennesket, til hovedet. Derved mister pigen evnen til at tænke logisk og holde sammen på sin hukommelse. Hun mister noget af sin kraft til ham. Næste gang giver hun ham sin **ring**. Den er et tegn på, at man tilhører nogen. Den binder bevidstheden til et løfte, men det er ikke et frivilligt løfte. Pigen mister endnu mere af sin kraft til den lille mand, fordi hun over for kongen vil lade, som om hun kan stige ind i den åndelige verden, hvor substans-forvandlingen sker. På den måde mister pigen stadig mere herredømmet over sig selv. Derfor kan hun ikke få lov til at høste frugten af sin omgang med den åndelige verden. Det betyder, at hun må afgive det **barn**, hun får med kongen, til den lille mand. Han er **et elementarvæsen**, der virker fuld af visdom ude i naturen.

Hvis han imidlertid af menneskets begær lokkes ind i dets indre driftsverden, forvandles han til et ondt væsen. Derfor forlanger han det første barn, dronningen føder, når hun er blevet gift med kongen. Det eneste, der kan redde dronningen, er, hvis hun kan gennemsøge hans sande natur, der afsløres af hans navn. Rumleskaft afslører sig gennem sit raseri. På den måde frigøres dronningen fra sin binding til ham, og forbandelsen er løst.

Guddommen er en brønn

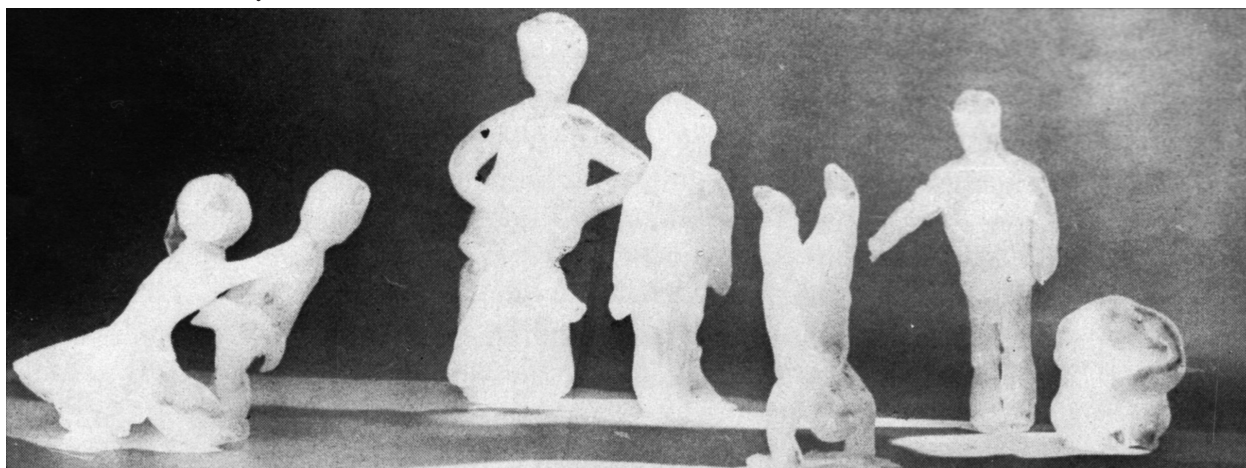

tidligere publisert i Balder

Gud-dom-men er en brønn, som all-ting strøm-mer fra. Alt

ad infinitum

ven - der dit ig - jen. Så er den og et hav.

Bivax, något för små flitiga händer och fingrar

Anne Widmark

Färgat bivax är ett lämpligt material för att utveckla barnets finmotorik. För att barn och vuxna skall ha ogrumlad glädje av detta material behövs kanske några råd. Erfarenheterna har vuxit fram under några års umgänge med materialet.

De flesta som första gången blir bekanta med färgat bivax blir förtjusta, köper det men upptäcker snart att det bjuder ett oväntat motstånd vid bearbetningen. De går kanske besvikna tillbaka till material som är bekvämare att handskas med. Det är synd. Det är därför jag här vill ge en utförligare beskrivning om hur man kan gå tillväga. Det är ju det lilla motståndet som bl a gör materialet pedagogiskt så värdefullt. Så länge det är nytt och fräscht är det naturligtvis lättare att komma åt materialets egenskaper, men det kan användas om och om igen. Det

använda materialet har ofta sparats i stora kulor eller klumpar som verkar alldeles oåtkomliga. Men ge inte upp! Gör så här:

Dela materialet i ganska små bitar och lägg dem i en flat skål eller korg av litet format. Gör så med olika färger, så att barnen kan välja. Är det mycket svårt att dela det i småbitar, gör det med kniv innan du lägger fram det för barnen. Det är viktigt att du ej har kniven vid arbetsbordet. Kniven hindrar barnen från att ge sig hän åt fingrarnas verksamhet, de vill istället handskas med kniven.

Nu försöker vi att göra var sin lilla bivaxbit så tunn och genomskinlig som möjligt. Jag börjar gärna med grönt. Jag fogar de tunna, fina bivaxbitarna som barnen har åstadkommit till en yta på en bricka av trä eller fast kartong av storlek 15 x 15 cm. Barnen hjälper till.

Det kan bli en gräsmatta och några blåa bitar en sjö. Nu har fingrarna kommit igång och glädjen väckts och lusten att vilja fortsätta. Denna gemensamma början räcker för att barnen vill övergå till egna idéer som kanske inte alls har med gräsmattan eller sjön att göra.

Barn har i regel varmare händer än vi vuxna. Det är händernas, fingrarnas värme som borde göra materialet formbart och inte andra metoder. Men har man barn som inte riktigt kommer igång, kanske beroende på att händerna är för kalla, eller att de är vana vid bekvämare material, så kan man medan man själv håller på med bivaxet lägga några bitar till uppvärmning i sina halvknutna händer. Dessa ger man efter hand bort till 'behövande' och ersätter dem med nya bitar. Det är en ypperlig metod att göra det tillgängligt också för otåliga och överaktiva barn. Har de bara upplevt att det går att forma ger de sig i kast med det.

Har barnen kommit så långt, är det viktigt att hålla sig själv tillbaka för att inte hämma eller forcera barnens skaparförmåga. Man kan då göra sådant som inte inverkar och påverkar

för starkt. Man kan till exempel foga de överblivna tunna bitarna till en husvägg som man bygger upp och långsamt och tålmodigt arbetar vidare på. Visst kan man stimulera barnen genom att göra allt möjligt, men det är viktigare att deras *egna* förmågor, *deras* sätt att skapa kommer fram och får ta sig uttryck.

Samla alla de små alstren på en bricka och sätt denna på en plats som kan nås med ögonen men är något ur vägen för den dagliga framfarten. Också de små krumelurerna är värda att sparas. Det kanske finns ett litet årstidsbord, där det sker förändringar allt efter årstidernas framskridande och karaktär. De första vårblommorna, ett snäckskal, en glittersten, en blomsterkrans, ett par höstfärgade blad, de första kastanjerna, ett ljus... Kanske det finns utrymme där.

När ett par veckor har gått, sorterar man bivaxet efter färgerna och lägger undan det i plåt eller glasburkar med lock. Detta gör jag alltid i barnens frånvaro. För mig känns det riktigt så.

Tidligare publicert i På Väg, 6/1980

BOKOMTALE

TILLIT OG UNDRING

Eldbjørg Gjessing Paulsen

BARNET UNDER 3 ÅR HJEMME OG I STEINERBARNEHAGER

Kolofon forlag AS, 2008

ISBN: 978-82-300-0397-8

BOKOMTALE

TILLIT OG UNDRING

Eldbjørg Gjessing Paulsen

BARNET UNDER 3 ÅR HJEMME OG I
STEINERBARNEHAGER

Kolofon forlag AS, 2008

ISBN: 978-82-300-0397-8

Denne boken av Eldbjørg Gjessing Paulsen er svar på et lenge uttalt behov i det steinerpedagogiske miljøet i Norge. Formålet med boken, slik hun selv beskriver det i forordet, er å vekke en interesse for hvem det lille barnet er og for hvordan vi kan forstå ham eller henne. Og boken vekker interesse, men den gjør langt mer enn det; den er et pedagogisk og praktisk verktøy for foreldre og barnehage med et innhold som vi gjenkjenner som nødvendig kunnskap for alle som vil la sitt arbeid med små barn ledes av antroposofiske impulser. Uten å bli påtrengende, livsfjern eller gammeldags, er den hele veien trofast mot særpreget i vår pedagogikk. Med solid forankring i det antroposofiske menneskebildet omtales vårt arbeid med et lett og allment tilgjengelig språk.

Boken viser oss barnet som langsomt skiller seg selv ut fra omverden. Den viser oss hvordan vi som voksne kan være støttende, men likevel tilbakeholdne med hjelpen vi byr dem og den gir oss tillit til at hvert barn kan finne sin vei. Å kunne glede seg over små ting, styrker barnets livskvalitet, sier Eldbjørg, og nettopp ved å la barnet selv få ta sine små steg inne i verden, hjelper vi dem til en slik styrket

livskvalitet. Likedan er det med språket, som med de voksnes undrende ledsagelse, spirer frem gjennom samspill og lek. At noen barn trenger mer støtte enn andre, og at det finnes vanskelige oppgaver underveis både for store og små, er ingen hemmelighet, men hvilken stemning vi lar prege arbeidet, er hele tiden avgjørende, lar hun oss forstå.

Barnets utvikling er avhengig av gode, voksne forbilder og Eldbjørg bruker god plass til å legge frem de forskjellige sidene ved denne oppgaven. Vilje, følelse og tenkning utvikles hos barnet i det daglige samlivet med oss voksne, og i boken finner vi alt dette beskrevet konkret og metodisk. Det fysiske miljøets betydning og barnet som sanser verden, belyses på samme metodiske måte; beskyttende og utfordrende inne og ute skal det være.

Det sosiale livet blant de små er også behandlet. Vi får et gripende eksempel på hvordan barn gjennom mestring av egen kropp og av samspillet seg imellom, med ett oppdager "vi-et"!

Innsiktsfull forteller Eldbjørg også om rytmens betydning. Ikke minst gir kapitlet "Barn staver "kjærlighet" slik : T-I-D." oss et bilde av hvor viktig det er å være til stede med hele seg i det en gjør, senke tempoet og unngå å gjøre mange ting på en gang. Når vi har en rytme der innpust og utpust veksler, og det skapes lommer av nærende egentid, får og også barna ro. Trivsel hos de voksne blir trivsel for barna og omvendt. Gode sirkler skapes.

Gjennom tema for tema leder Eldbjørg oss rundt i barnehagelivets virkelighet. Hun viser oss hvordan ukerytmen preges av ukedagenes faste meny, hvordan årstidsfestene kan antydes for de små, hvordan samlivet og samarbeidet med 3 – 6 årsgruppen sakte utvider de smås verden og hvordan leken stadig er barnets livsform og

dypeste alvor.

Hun tegner et bilde av en barnehage som ønsker velkommen, allerede i yttergangen. Rom for rom holder hun frem for oss, og hennes erfaring og innsikt lyser gjennom ordene. Likedan får utemiljøet sin del, naturen, sansningen, undringen – og den voksne som undrer seg med den lille: se! Gråstein glitrer – den blir til gullstein!

Samarbeidet mellom medarbeiderne og samarbeidet med foreldrene blir og viet mye oppmerksomhet. Tilliten, åpenheten og samtalene må få danne bro mellom barnets verdener.

Barnehagen er, og må være et supplement til foreldrene, hevder hun. Nettopp dette gjør kollegiemøtene viktige, møtene der personalet sammen ser mot og videreutvikler det arbeidet de står midt inne i. Vi lærer hele livet, sier Eldbjørg. Lærer og undrer oss med barnet som oppdrar seg selv, - og hun avslutter. ”Oppdragelse handler om å møtes på godt og ondt. Jeg lærer meg selv å kjenne gjennom møte med de andre. Opplevelser i barndommen henger tett sammen med opplevelsen av egen identitet som voksen.”

Eldbjørg vier en stor del av boken sin til metodisk og praktisk beskrivelse av planlegging, tilrettelegging, gjennomføring og refleksjon av arbeidet med en småbarnsgruppe. Dette gjør boken til et anvendelig redskap i det enkelte personalet. Det er mye stoff å ta av i denne lille boken, både til studie, konkret oppfølging og samtale. I tillegg er her en lang rekke noter bakerst og en litteraturliste med nyttig tilleggslitteratur.

Boken gjør på ingen måte krav på å dekke alle sider ved livet i en moderne småbarnsavdeling i en norsk steinerbarnehage. Eldbjørg tar for eksempel ikke opp ernæring i boken sin. En av tingene som imidlertid gjør denne boken til et særlig viktig supplement til den litteraturen som allerede eksisterer om småbarnspedagogikk, er nettopp at den er tilpasset forholdene i vår tid og skrevet av en av våre egne, erfarne småbarnspedagoger.

Boken er gjennomillustrert med vakre fotografier fra livet i Stjerneglimt Steinerbarnehage, våre

og nære på samme tid.

Innholdet her inngår allerede som pensum på Steinerhøyskolen og er med denne utgivelsen blitt atskillig lettere tilgjengelig. Boken burde være i en hver barnehages eie, og jeg håper mange barnehagekollegiene rundt om vil finne tid til å fordype seg i den i fellesskap i. Selv om den særlig retter seg mot alle dem som har sitt virke hos de minste barna og gir klare, konkrete råd til dem, inneholder teksten også svært mye som kan være vekkende for oss alle.

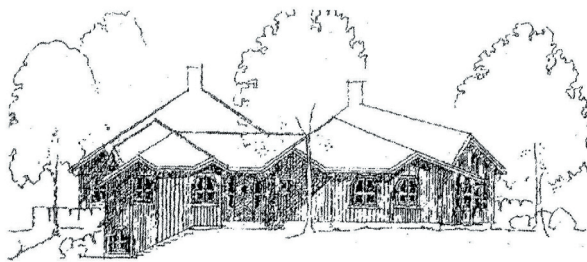
Dette er en bok som bærer preg av å være skrevet av et menneske med dyp kjennskap til det lille barnet. Vi kan hele tiden fornemme forfatterens opplevelser og betraktninger knyttet til sitt eget liv med barnet gjennom ordene. Dette har hun selv sett og levd seg inn i. Hun beskriver varmt hvert enkelt av den lilles steg. Med ærbødighet og respekt viser hun oss hvordan menneskets egenart og individuelle livsvei lyser mot oss allerede fra de små. Nennsomt og klokt råder hun oss, forsiktig men konkret øser hun av sin erfaring og råder oss til å bevare og støtte barnets naturlige vekst. Med inderlighet og alvor ber hun oss om å trå varlig inn i det lille barnets livsverden.

Takk til Eldbjørg! Dette har vi savnet.

Astrid Helga Sundt

BARNEHAGESTEVNE PÅ HEDEMARKEN 23. – 25. MAI 2008.

STEINERBARNEHAGEN PÅ HEDEMARKEN

Årets barnehagestevne blir nok en gang på Hamar.

Tema for stevnet i 2008 blir de yngste barna, og vi har vært så heldige å få Michaela Glöckler til å komme og holde foredrag for oss. Siden hun er en meget opptatt kvinne, hadde hun først tid 23. – 25. mai 2008.

Svært mange av oss har i de senere årene startet opp småbarnsavdelinger for å kunne gi et tilbud også til de yngste barna. Erfaringen er at stadig flere barn nå begynner i barnehage som ettåringer. I den forbindelse ønsker vi å ta opp spørsmål og tanker rundt hvordan vi best mulig kan ivareta de små barna i barnehagen.

Mange av arbeidsgruppene vil også ha ulike temaer knyttet til dette hovedtemaet.

Michaela Glöckler er barnelege med lang erfaring fra arbeid med barn og har de siste 9 årene sittet i ledelsen for den medisinske seksjon ved den frie høyskolen for åndsvitenskap i Dornach. Hun har utgitt en rekke bøker og foredrag og er ofte brukt som foreleser.

Vi ser frem til denne helgen i mai, og ønsker dere velkommen til oss.

Vi opprettholder hjemmesiden til barnehagestevnet, som nå heter www.barnehagestevnet2008.com og legger ut informasjon der etter hvert som ting er klart.

Vel møtt i mai!

Hilsen fra kollegiet i Steinerbarnehagen på Hedemarken.

Steinerpedagog

*utdannet hos Inger Brochmann,
med helsepedagogisk utdannelse fra Järna,
søker arbeid fra 1. august.
Henvendelse: tel. 9205 8244, Åsta Walek.*

Internasjonalt steinerbarnehagestevne,
 sommeren 2008 i USA.

“Den første syvårsperiode som helhet”

Foredragsholdere:

Michaela Glöckler, lege, Goetheanum
 Johanna Steegmans, lege, USA
 Renate Long Breipohl, høyskolelærer, Australia

Tid:

2-6 august 2008

Plass:

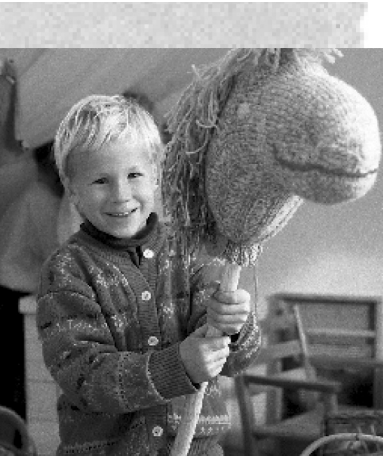
Wilton, New Hampshire, USA
 Pine Hill Waldorf School og
 High Mowing School

Fly til Boston, der blir vi hentet med minibusser.

Man kan velge å bo i steinerskolen, hotel eller i telt ved innsjøen.

For mer informasjon: www.iaswece.org

Påmelding til: info@iaswece.org

Rudolf Steinerhøyskolen

3-årig førskolelærerutdanning med bachelorgrad i steinerpedagogikk

For hvem?

Dersom du ønsker å arbeide med barn på en meningsfull og kreativ måte, er kanskje en steinerbarnehage det rette valget for deg. Her settes barnas behov i sentrum. I førskolelærerutdanningen legges det derfor vekt på kunnskaper om barnets utvikling og alderstypiske trekk, samtidig som øvelser i praktiske og kunstneriske fag er en viktig del av undervisningen.

Den kanskje største utfordringen for førskolelæreren i en steinerbarnehage er det vide spekter av oppgaver som han eller hun møter i sin yrkeshverdag. Faglig fordypelse og kunnskap er nødvendig for en førskolelærer, så vel som kunstneriske og praktiske ferdigheter og innsikt i barns utvikling og situasjon.

Den voksne er et viktig forbilde for de minste barna som i sterk grad etterligner de voksnes handlinger og holdninger. Den nødvendige selvinnsikt som derfor kreves av en førskolelærer, utvikles under utdanningen gjennom studiet i pedagogikk, antroposofi og de mange praktiske og kunstneriske øvelsene. Disse går side om side med en fordypning i de pedagogiske aktiviteter som passer for barnas ulike aldre i barnehagen. Førskolelæreren må være en bevisst og ansvarsfull voksen i sin omgang med barna. Tilstedeværelse, selvstendig tenkning og nyskaping er stikkord her.

Om studiet

Undervisningen ved høyskolen foregår i hovedsak ved at teoretiske, kunstneriske og håndverksmessige temaer bearbeides i perioder som varer fra én til fire uker. I tillegg gis fagtimer som fordypet og underbygger periodens tema, innhold og kvalitet. Ibland samles en eller flere klasser om et større prosjekt. Temaet her kan være aktuelle spørsmål, håndverk, hagebruk, musikk, skuespill eller dukketeater. Deler av undervisningen gis sammen med lærerstudentene. Det første studieåret er en helhetlig innføring i steinerpedagogikk og det antroposofiske menneskesynet, med vekt på barnets syv første år. Dette blir fordypet i det andre året.

Studentene får kunnskap om blant annet de alderstypiske utviklingstrekkene, lekens betydning, sanselære, eventyr, ernæring, årstidsfester og barn med spesielle behov, i tillegg til pedagogisk idéhistorie, historie og kunsthistorie. I ukentlige fagtimer undervises det i maling, trearbeid, håndarbeid, språklige øvelser, sangleker, musikk, bevegelse samt administrasjon og ledelse. Høyskolens lærer- og førskolelærerstudenter møtes ukentlig til felles kor.

I tillegg til undervisningen på høyskolen er studentene jevnlig ute i praksis ved landets steinerbarnehager. Studentenes møte med barnehagens virkelighet er en viktig del av deres utdanning. Her blir de helt konkret kjent med førskolelærerens oppgaver og utfordringer. Kjennskap til barn i førskolealderen er en forutsetning for å kunne forbinde seg med pedagogikkundervisningen på høyskolen.

Det første studieåret har to praksisperioder på til sammen 8 - 9 uker, og det andre året har 8 ukers praksis. Det tredje året er hovedsakelig et praksisår med oppgaver som skal utføres i barnehagen der man er student. Undervisningen på høyskolen er dette året begrenset til noen kortere økter. Det skrives også en større bacheloroppgave over et selvvalgt tema som presenteres muntlig og skriftlig mot slutten av det tredje studieåret.

Evalueringen er ikke eksamensbasert. Studiet vurderes som bestått eller ikke-bestått ut fra fremmøte, godkjente obligatoriske skriftlige og muntlige oppgaver, godkjente praksisevalueringer og evaluering av bacheloroppgaven.

Deltidsutdanning

Hvert annet år er det opptak til 5-årig deltidsutdanning.

Neste opptak er for høsten 2010. Se våre nettsider for nødvendig informasjon.

Studiepoeng: 180

Opptakskrav

Generell studiekompetanse eller realkompetanse

Kostnader per semester

Studieavgift kr 8 750

OAS-avgift kr 330

Satsene gjelder fra

01.08.08. Se våre

nettsider for

informasjon om kostnader

til pensumlitteratur, utstyr,

studieturer m.m.

Jobbmuligheter

Studiet kvalifiserer for arbeid som førskolelærer ved steinerbarnehager i Norge og ellers i hele verden.

Studiested

Berle, Majorstuen

Oslo

Studieåret

Studieåret starter ca 20. august og avsluttes i midten av juni.

Undervisningstiden er mandag til fredag kl 9.00 til 15.00.

Studiet forutsetter regelmessig deltakelse i all undervisning.

Søknadsfrist 15. april

Søkerne bes sende et brev med utfylt søknadsskjema og rettkjente kopier av attester og vitnemål. Søkerne blir innkalt til intervju.

Studiet er godkjent av Statens lånekasse for utdanning.

*"Ta imot barnet i ærbødighet.
Oppdra det i kjærlighet.
La det gå i frihet."*

Rudolf Steiner

Barnehagen vår:

- Ligner på et hjem.
- Har flott uteområde med egen urtehage.
- Følger årstidenes rytmer og fester.
- Har leker av naturmaterialer.
- Bruker økologiske matvarer og baker vårt eget brød.
- Ligger fint og sentralt til i Ålesund.

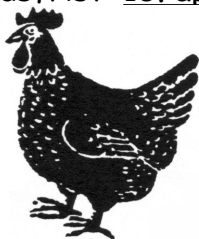
Rudolf Steiner barnehagen holder til i en nyrenovert sveitservilla, hvor vi har plass til 40 barn.

Vi søker ny styrer fra 1.august 2008 i 100% stilling.

Søkere med Steinerpedagogisk bakgrunn er selvsagt særst velkomne, men vi oppfordrer alle med relevant utdanning/praksis til å søke. Vi leter etter en romslig person med god humoristisk sans, og som evner å føle seg hjemme i nært samspill med barn og voksne. Du er tålmodig og fleksibel, og ikke minst har du et stort hjerte. Stillingen krever gode lederegenskaper og at man ellers er skikket til oppgaven. Personlige egenskaper vil derfor bli vektlagt på lik linje med din formelle utdanning og praktiske erfaring.

Skriftlig søknad sendes Stiftelsen Rudolf Steiner barnehagen, Husafjellet 7, 6009 Ålesund. Eller på epost: stjerneoye@stjerneoye.no. Tlf.: 70138933

Søknadsfrist: 15. april 2008

RUDOLF STEINERHØYSKOLEN

LEDIG VIKARIAT 2008-09 PÅ FØRSKOLELÆRERUTDANNINGEN

Førskolelærerutdanningen ved Rudolf Steinerhøyskolen trenger en ny medarbeider for studieåret 2008-2009. Stillingen er et 100% årsvikariat med tiltredelse 01.08.2008.

Vi søker en person med steinerpedagogisk utdanning eller annen relevant utdanning, med erfaring fra arbeid i en Steinerbarnehage og/eller undervisnings erfaring og med lyst til å arbeide med neste generasjon steinerpedagoger.

Stillingen omfatter undervisning i førskolepedagogiske emner etter nærmere avtale, praksisveiledning, mentorarbeid og

studieadministrative oppgaver.

Ta gjerne kontakt for mer informasjon:
Caroline Alfsen Peterson, tel. 22 54 05 97,
caroline@rshoyskolen.no

Renate Østergaard, tel. 22
54 05 96, renate@rshoyskolen.no

Marianne Tellmann, tel. 22
54 05 94, marianne@rshoyskolen.no

Søknad med CV, kopier av vitnemål og
attester sendes:

Rudolf Steinerhøyskolen,
forvaltningen,
Prof. Dahls gate 30
0260 Oslo.

KALENDER 2008

Mars

24-29

Verdenslærerstevne
www.goetheanum-paedagogik.ch

Dornach

April

25-26

Vårstevne: "Hundre år antroposofi i Norge"
www.antroposofi.no

Oslo

Mai

23-25

Barnehagestevne på Hedemarken
www.barnehagestevnet2008.com

Hamar

10-14

Pinsestevnet I Hannover
hinter.waldorf@t-online.de
www.pfingsttagung.info

Hannover

Juni

22-28

Barnaårens betydelse för livet som vuxen
info@skillebyholm.org
www.skillebyholm.org

Järna,
Skillebyholm

Juli-august

Oslokurs, institutt for steinerpedagogikk
www.steinerskolen.no

Oslo

August

2-6

A World Conference for Waldorf Early
Childhood Educators
www.iaswece.org info@waldorfearlychildhood

Wilton,
New Hampshire,
USA

Oktober

16-18

100 år med antroposofi i Norge
www.antroposofi.no

Oslo

for førskolebarn i hele verden

støtt i smått og stort IASWECE

Cultura Sparebank, konto 1254 0518 600

Steinerbarnehagene i Norge 2007

1. 0182 **Oslo**, Eventyrbrua Steinerbarnehage, Storgata 55, tel. 22209430
2. 0256 **Oslo**, Solrosen Barnehage, Incognito Terrasse 9, tel. 92828480
3. 0377 **Oslo**, Linden Rudolf Steinerbarnehage, Hoffsveien 41, tel. 22730445
4. 1266 **Oslo**, Steinerbarnehagen på Nordstrand, Ljabruveien 90, tel. 22615926
5. 1358 **Jar**, Stjernen/Valmuen/Lillestua Steinerbarnehage, Grav gårdsvei 5, tel. 671622 77
6. 1394 **Nesbru**, Regnbuen Steinerbarnehage, Nesvangen 4, 66 980589
7. 1395 **Hvalstad**, Rudolf Steinerbarnehagen i Asker, Hvalstadlia 3, tel.6902331
8. 1430 **Ås**, Haugtussa Steinerbarnehage, Haugerudvn 7, tel.64944870
9. 1450 **Nesoddtangen**, Solsikken R.Steinerbarnehage, Støpsvei 31, tel. 66912453
10. 1458 **Fjellstrand**, Aurora Barnehage, Midtveien, tel. 66961057
11. 1476 **Rasta**, Idavollen Steinerbarnehage, Kantarellveien 20, tel. 67901596
12. 1506 **Moss**, Steinerskolens barnehage i Moss, Pb. 3045, tel. 69258306
13. 1662 **Rolvøy**, Veslefrikk Steinerbarnehage, Fredriksvei 2, tel. 69335445
14. 1815 **Askim** Steinersk.Barneh.i indre Østfold, Romsveien 10, tel. 69881408
15. 2070 **Råholt**, Steinerbarnehagen Veslebrunen, Sundbyveien 1, tel.. 63956669
16. 2312 **Ottestad**, Steinerbarnehagen på Hedemarken, Sandvikaveien 13, tel. 62588905
17. 2380 **Brumunddal**, Kjerringhaugen Steinerbarnehage, Annerudvegen 35, tel. 62341798
18. 2608 **Lillehammer**, Ringelhorn Steinerbarnehage, Hågåveien 15, tel. 61256596
19. 2750 **Gran**, Gullfuglen Barnehage, Hjeretebo, 61 33 23 05
20. 2816 **Gjøvik**, Fredrika Steinerbarnehage, Østre Totenvei 14, tel. 61132776
21. 2850 **Lena**, Steinerbarnehagen på Lena, Festad gård, tel. 61161568
22. 3044 **Drammen**, "Solstreif Barnehage", Mallingsgt. 1, tel. 32891096
23. 3142 **Vestskogen**, Steinerbarnehagen på Nøtterøy, Furumveien, tel. 33352209
24. 3217 **Sandefjord**, Rudolf Steinerbarnehagen i Sandefjord, Gokstadryggen 6, tel.33461520
25. 3490 **Klokkarstua**, Askeladden Steinerbarnehage, Holtebrekk, tel.32792191
26. 3590 **Klokkarstua**, Holtebrekk Familiebarnehage, Holtebrekk
27. 3619 **Skollenborg**, Nyhusgården barnehage, Grosvoldveien 140
28. 4015 **Stavanger**, Bio-Steinerbarnehagene Mosvangen/Storhaug, Figgjogt.11, tel. 51562320
29. 4017 **Stavanger**, St.skolens Barnehage BukkeneBruse, Skolevollen 19, tel. 51584844
30. 4088 **Stavanger**, Villrosen Barnehage, postboks 6060, tel. 51882248
31. 4615 **Kristiansand**, Alvejordet Steinerbarnehage, Andreas Kjærsvei 77, tel. 38021710
32. 4631 **Kristiansand**, Blåmann Steinerbarnehage, Trymsvei 13, tel. 38095503
33. 4859 **Arendal** Stjerneglimt Steinerbarnehage, Postboks 902, Birkelund, tel. 37016727
34. 5231 **Paradis**, Tryllefløyten R.St.skolens barnehage, Rieber Mohnsv. 14, 55926319
35. 5236 **Rådal**, Rosenhagen Steinerbarnehage, Harald Skjoldsvei 42, tel. 55 11 70 90
36. 5507 **Haugesund**, Soria Moria Steinerbarnehage, Pb.1348 Gard, tel, 52712758
37. 6009 **Ålesund**, Rudolf Steinerbarnehagen "Stjerneøye", Nørvegjerdet 7, tel. 70138933
38. 7018 **Trondheim**, Steinerbarnehage i Trondheim, Melomila 1B, tel. 73511363
39. 7021 **Trondheim**, Sommerfuglen Steinerbarnehage, Havsteinekra 7
40. 7030 **Trondheim**, Steinerbarnehage Tyrihans, Tellefsengt. 2, tel. 73522670
41. 7053 **Ranheim**, Steinerbarnehagen Rotnissen, Rotvoll Ø, tel. 73913244
42. 7140 **Opphaug**, Bjelken Steinerbarnehage, Austrått Gård, tel. 72523904
43. 8013 **Bodø**, Steinerbarnehagen i Bodø, Hakon Kløkstadsvei 14 B, tel. 75 52 58 55
44. 9007 **Tromsø**, Steinerbarnehagen i Tromsø, Kveldroveien 17b, tel. 77682561

Støttemedlemmer:

1. 1450 **Nesoddtangen**, Haslerud Naturbarnehage, Haslerudveien,
2. 3475 **Sætre**, Bjørndalen Gårdsbarnehage, Bjørndalen 18, tel. 32 79 81 70
3. 3475 **Sætre**, Sætre kunst & musikkbarnehage, Søndre Sætrevei 20, tel. 32 79 06 86
4. 3520 **Jevnaker**, Almgrenda Barnehage, Åsbygda, 32 12 14 96
5. 4365 **Nærbø**, Steinerskolens Barnehage, Grenseveien 11, 51 43 24 00
6. 5098 **Bergen**, Eplekarten Helgesters Personalbarnehage, Øvre Sædalsvei 100, 55 27 38 70
7. 5745 **Aurland**, Spiren Barnehage, ved Sogn Jord og Hagebruksskule, 57 63 32 26

Registrerte 6-årsgrupper - 1. klasser

- 1 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Asker** Nesvangen 10, 1394 Nesbru, 992 549 11
- 2 Solstua barnehage v. **Steinerskolen i Bærum** Grav Gårdsvei 5, 1358 Jar
- 3 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Fredrikstad** Fredriksvei 2, 1665 Rolvsøy, 69 33 59 47
- 4 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Gjøvik** Østre Totenvei 14, 2816 Gjøvik, 61 13 27 80
- 5 6-årsgruppen v. **Steinerskolen på Fosen** Austrått Gård, 7140 Opphaug, 72 52 17 23
- 6 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Haugesund** Postboks 467 Solvang, 5501 Haugesund, 52708560
- 7 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Lillehammer** Heimtunveien 36, 2608 Lillehammer, 61 26 46 09
- 8 6-årsgruppen v. **Steinerskolen på Lørenskog** Kantarellveien 10, 1476 Rasta, 67 91 40 00
- 9 6-årsbarnehage **Barnebråten** Arnebråtveien 112, 0771 Oslo, 33 13 98 90
- 10 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Trondheim** Postb.3521 Hosp.løkken,7419 Trondheim,73879080
- 11 6-årsgruppen v. **Steinerskolen i Ålesund** Parkgata 111, 6003 Ålesund, 70 12 27 00
- 12 1. klasse v. **Furu Steinerskole på Ringsaker**, Løkendalsvn. 241, 2360 Rudshøgda, 62 35 53 22
- 13 1. klasse v. **Steinerskolen på Skjold** Harald Skjoldsvei 32, 5236 Rådal, 55 11 23 80
- 14 1. klasse v. **Steinerskolen i Tromsø** Kveldroveien 17, 9007 Tromsø, 77 61 03 99
- 15 1. klasse v. **Steinerskolen i indre Østfold**, Romsveien 10, 1815 Askim, 69 84 40 20
- 16 1. klasse v. **Steinerskolen i Arendal**, Furutoppen 12, 4847 Arendal, 37 01 67 27
- 17 1. klasse v. **Steinerskolen på Eidsvoll**, Furulundsgutua 4, 2074 Eidsvoll, 63 95 12 77
- 18 1. klasse v. **Steinerskolen i Askim**, Romsveien 20, 1815 Askim

B ECONOMIQUE

Returadresse:
Årstidsbrevet,
Birkebeinervegen 18,
2618 Lillehammer.

